INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA. XVIII

JOAQUIM MIRET I SANS †
Membre de l'Institut d'Estudis Catalans

EL FORASSENYAT PRIMOGÈNIT DE JAUME II

BARCELONA
1957

EL FORASSENYAT PRIMOGÈNIT DE JAUME II

This one
74CX-05N-WWLZ

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA. XVIII

JOAQUIM MIRET I SANS †

Membre de l'Institut d'Estudis Catalans

EL FORASSENYAT PRIMOGÈNIT DE JAUME II

BARCELONA

1957

És propietat de l'Institut d'Estudis Catalans

PREFACI

*El present estudi de Joaquim Miret i Sans, Membre de l'*INSTITUT *(† 30 desembre 1919), havia d'ésser estampat — amb altres treballs de Pompeu Fabra, Jordi Rubió, Carles Riba, etc. — dins el segon volum de la «Miscellània Prat de la Riba», que circumstàncies diverses, presents a la memòria de tots, no han fins ara permès que veiés la llum — i que serà ja difícil, dispersats o perduts els materials que hi eren destinats, que es pugui mai arribar a publicar.*

*Retrobat fa poc temps un joc de proves d'*El forassenyat primogènit de Jaume II *corregides per Ferran Valls i Taberner, Membre de l'*INSTITUT *(† 1942), el qual havia atès principalment a la fidelitat en la transcripció dels documents intercalats en el text, l'*INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *en sessió plenària del dia 26 d'octubre de 1956, prengué l'acord d'incloure aquesta obra dins les «Memòries» de la seva Secció Històrico-Arqueològica.*

*Ha tingut cura de l'edició el signant d'aquestes ratlles, el qual s'ha vist assistit en la seva tasca pel senyor Joan F. Cabestany, de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, que ha compulsat novament els documents davant els originals conservats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (llevat aquells dels quals l'autor no donava la signatura o ho feia d'una manera insuficient) i n'ha precisat les citacions, i pels senyors Ferran Soldevila, Membre de la Secció Històrico-Arqueològica de l'*INSTITUT, *i Eduard Artells, de la Societat Catalana d'Estudis Històrics. que han volgut ajudar-lo en la revisió del text i de les proves.*

El forassenyat primogènit de Jaume II — *anterior, i de molt, cal no oblidar-ho, a importants estudis recents, com els del senyor Jesús-Ernest Martínez i Ferrando, Director de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, sobre Jaume II, i els del senyor Eufemià Fort i Cogul, de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, sobre Santes Creus, per exemple — és donat ací tal com el seu autor l'havia deixat redactat poc abans de la seva mort.*

*L'*INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS *es complau a homenatjar, amb aquesta publicació, la memòria del seu egregi fundador Enric Prat de la Riba, en l'escaiença del cinquantenari de la creació de l'*INSTITUT *(1907), així com la de l'insigne historiador Joaquim Miret i Sans, a la vetlla del centenari de la seva naixença (1858).*

R. ARAMON I SERRA
Secretari General de l'INSTITUT

A LA MEMÒRIA

D'ENRIC PRAT DE LA RIBA

J. M. i S.

I

El casament de Jaume II de Catalunya-Aragó amb Blanca d'Anjou se celebrà el 29 d'octubre de 1295, i el primer fill, que hom batejà amb el mateix nom del Rei son pare, nasqué el dia 29 de setembre de 1296, festa de Sant Miquel. Posteriorment vingueren els infants Alfons, Joan, Pere i Ramon Berenguer, i les infantes Maria, Constança, Isabel, Blanca i Violant.

Des de molt aviat el Rei volgué donar llustre i categoria al seu primogènit concedint-li servents, casa i càrrecs representatius. El 17 de novembre de 1300 atorgava ja una pensió anual de 500 sous, a prendre de la *peita* dels homes de Xiverragay, a Condor, muller de Garcia Garcés d'Arassur, la qual havia estat dida del Príncep;[1] i encara, pels mateixos dies, el Rei concedí més rendes als damunt dits Garcia, «alumno incliti infantis Iacobi, primogeniti nostri carissimi», i Condor, com a retribució dels serveis de *ayos* del Príncep.[2] Cinc anys després, el mateix Monarca manà al seu tresorer que remetés a aquest darrer «et loco eius dilecto Garssie Simonis, alumpno ipsius, .MCL. solidos barchinonenses convertendos per eum in precio pannorum et aliorum aparatum lecti ad opus dicti infantis».[3] Es repetiren freqüentment disposicions com les esmentades, que revelen el tendre afecte del pare i el seu voler d'atorgar-li la més elevada representació i dignitat.

Així fou sempre, sense atendre a la poca edat del príncep Jaume, ja que no havia encara complert cinc anys quan resolgué de fer-lo procurador general dels seus regnes, el primer càrrec de la monarquia després del sobirà. Els decrets del nomenament de procurador general de Catalunya i Aragó foren signats, respectivament, a Lleida el 6 dels idus d'agost,[4] i a

1. Arxiu de la Corona d'Aragó (=ACA), reg. 198, fol. 221v. D'una altra dida de l'infant Jaume en resta notícia per un manament del Rei al seu tresorer el 1303: «Detis Guillelme Rotlane, matri Cataline, que lactavit infantem Iacobum, primogenitum nostrum, ducentos solidos barchinonenses» (ACA, reg. 294, fol. 217).
2. ACA, Cartes reials, Jaume II, caixa 6, núm. 1253.
3. ACA, reg. 295, fol. 31.
4. ACA, reg. 198, fol. 336.

Saragossa el 6 de les nones d'octubre de 1301,[5] designant com a vicegerents (o lloctinents) Bertran de Canyelles per a Catalunya, i Pere Cornel per a Aragó. Mort aquest ric-home al cap de tres mesos, fou posat interinament al seu lloc Lope de Gurrea (decret del 25 de gener de 1302)[6] i més tard Artal de Luna.

Separat En Canyelles de la procuradoria de Catalunya, fou nomenat vice-gerent per al Principat En Bernat de Fonollar, el 22 d'abril del mateix any 1302,[7] i continuava encara en el càrrec el 1311.

Com a vice-gerent per al regne de València trobem, el 1311, En Dalmau de Castellnou; temps després, En Bernat de Cruïlles, i el 1317, el noble Acart de Mur.

El Primogènit, doncs, exercia nominalment el càrrec en els primers anys. Més endavant volgué exercir-lo efectivament i personalment, i amb això es produí la ruptura entre pare i fill.

5. ACA, reg. 198, fol. 360.
6. ACA, reg. 199, fol. 21v.
7. ACA, reg. 199, fol. 71.

II

Per raó d'Estat Jaume II cregué una bona ocasió de refermar la lliga i amistat amb Castella utilitzant el matrimoni del Primogènit. Començaren les negociacions, i el 1308 fou acordat el casament de l'infant Jaume, llavors d'onze anys d'edat, amb la infanta Elionor, filla del rei Ferran de Castella, molt més jove encara. Ambós sobirans es reuniren al monestir de Huerta, a la ratlla d'Aragó i Castella, i amb data del primer de desembre del citat any signaren el contracte de futur matrimoni,[8] tot manifestant Jaume II que ho pactava amb consell del seu parent Jaume, senyor de Xèrica, de Joan Ximenes d'Urrea, de Ramon Folch, vescomte de Cardona, de Ximèn Cornel, de Pere Martines de Luna, de Felip de Saluça i d'Artal d'Alagó. El rei Ferran declarà que per la seva part ho feia d'acord amb la seva mare Maria de Molina, de la seva muller Constança (filla de Dionís, rei de Portugal), del seu oncle Joan, del seu germà Pere, de Joan, fill de l'infant Manuel, del senyor de Biscaia Dídac d'Haro, de Martí Gil de Sessa, comte de Barcelos, i dels bisbes de Zamora i d'Osma.

Els pactes eren que el casament s'efectuaria dins els dos anys següents, en haver la infanta Elionor complert l'edat de dotze anys, cosa que ocorreria a l'octubre de 1310, i l'infant Jaume la de catorze, que seria el 29 de setembre del mateix any. El rei Ferran, en garantia (*arreenes*) del contracte, donava al rei Jaume els castells d'Atienza, Gormaz, Osma, Caneren i Monteagudo de Múrcia. En canvi, el nostre monarca cedia a l'altre, també per *arreenes,* els castells de Borja, Ariza, Verdejo, Bordalba, Somet i Malon. Si, arribat el moment assenyalat per a la celebració del casament, no es portava a efecte per culpa del monarca castellà o de la seva filla, els esmentats castells serien remesos al català «desenbargadamente et que finquen por vuestros et sean perdidos a nós». Igual penalitat, si la culpa era del rei Jaume o del seu primogènit. Juraren fidelitat i homenatge al rei Ferran els senyors catalans Ermengol, comte d'Urgell, Ramon Folch, vescomte de Cardona, i Felip de Saluça, i els aragonesos Jaume de Xèrica, Pere

8. ACA, reg. 1521, fol. 81.

d'Ayerbe, Joan Ximenes d'Urrea, Ximèn Cornel, Artal de Luna, Artal d'Alagó i Pere Martines de Luna. Finalment, els senyors que havien de tenir i custodiar respectivament pels reis Jaume i Ferran els castells de les mútues *arreenes,* es desnaturalitzaren del respectiu sobirà i reteren homenatge a l'altre.

Foren testimonis del contracte: els bisbes d'Osma, Zamora, València i Saragossa; el comte de Barcelos Martí Gil; Bernat de Sarrià, almirall de Catalunya; Sanç Sánchez de Vero, justícia de la casa del rei Ferran; Ferran Gómez, cambrer del citat Monarca; Bernat Badia, vice-canceller del rei Jaume; Bartomeu d'Eslava, jutge del mateix Rei; Ximèn Peres de Salanova, justícia d'Aragó; Gonzalo Ruiz, alcaid de Toledo i notari major de Castella; Ferran Romero, canceller del rei Ferran; i Gutierre Gómez, ardiaca de Toledo i canceller de la reina Constança de Castella. No res menys es trobaven al monestir de Huerta, en el seguici de Jaume II, el seu influent conseller Gonçalvo Garcia, el mestre racional Pere Boïl i el porter major Artal d'Azlor.

El nostre sobirà assignà a la infanta Elionor «por sus arras et dotes, quando el dito matrimonio será feyto segunt que las reynas de Aragón mellor et mas complidament las han et las deven aver et las han costumbradas aver en vida del marido», la «ciutat de Osca et la villa de Daroca con sus aldeas sacadas las caverias, las quales ciudat e villas son en el regno nostro de Aragón et la villa de Xátiva et la villa de Castellón de Burriana, que son en el regno de Valencia, las villas de Montblanc et de Tárrega, que son en Cataluenya, con todas sus réndidas de christianos, moros et judíos». I si tots els llocs citats «non valen tanto de renda como aquella que la dita reyna dona Blanca muller nostra tiene por sus arras et dotes, que nós demos et assignemos a la dita Infanta por sus arras et dotes otros lugares oltra aquellos que cumplan a tanta de rienda como los lugares que la dita reyna dona Blanca tiene por sus dotes».[9]

Per altra part el rei de Castella assenyalava a la seva filla per dot «dos contos por aquello que menguase obligar-nos a la dicha infanta nostra fija, es assaber Requena con sus aldeas, Moya et Canyete con sus aldeas, Deça et Serón con sus aldeas et Agreda con sus aldeas et con sus rentas et colonias de christianos, de moros et de judíos et con todos sus derechos». Els dos *contos* eren «de moneda de Castilla que agora corre, que fazen diez dineros el moravedí» i serien remesos al moment d'efectuar-se el casament.[10]

Un cop signat aquest important contracte matrimonial (que revestia un cert caràcter de lliga i d'ajuda mútua) per duplicat, ambdós monarques se separaren. El castellà se n'anà vers Almazán, des d'on, el 5 de desembre, adreçà una lletra d'excusació a Jaume II pel fet de no haver pogut el seu germà l'infant Pere de Castella segellar a Santa Maria de Huerta el citat

9. ACA, reg. 1521, fol. 84.
10. ACA, reg. 1521, fol. 85.

contracte.[11] Però Zurita diu que els reis Ferran i Jaume, des de Huerta anaren a Mont-real, on acordaren els darrers detalls del conveni, i que el dia 9 del mateix desembre el segon envià, des de Calatayud a Alcalà d'Henares, on ja es trobava el rei Ferran, l'almirall Bernat de Sarrià i Gonçalvo Garcia per deixar llesta del tot la convenció acordada amb motiu del casament pactat, i en la qual el castellà concedia al català el regne d'Almeria en l'expedició que volien emprendre contra els sarraïns i en equivalència de la sisena part del regne de Granada que li pertocava.

El casament del Primogènit constituïa, doncs, des de l'any 1308, un important afer d'Estat.

El Príncep es trobava a Barcelona a les darreries de l'any 1309, i avisà per lletra al seu pare que volia anar a Saragossa. En la mateixa lletra li comunicava que a Barcelona se li havia presentat el vescomte de Cardona i un germà de la comtessa de Foix exposant que havia mort Guillema de Montcada, germana de la citada comtessa, i que les baronies i el total de l'herència pertocaven a aquesta i a la vescomtessa de Marçà, adjudicació d'herència que produí greus enuigs a Jaume II.

11. ACA, Cartes reials, Jaume II, caixa 17, núm. 3416.

III

Transcorregueren els dos anys pactats abans d'efectuar-se la celebració del matrimoni, i poc temps després del terme hom pensà a recaptar del Papa la dispensa del parentiu existent entre els contraents. Jaume II trameté a la cort pontifícia el bisbe Ponç de Lleida i En Bernat de Fonollar, vice-gerent de la procuradoria general a Catalunya. Ambdós missatgers arribaren a Montpeller pel febrer de 1311, on aleshores es trobava el papa Climent V, i no solament impetraren la dispensa esmentada, sinó que tractaren, encara, de l'aplicació a la guerra contra Granada de la dècima ja concedida per a l'expedició a l'illa de Sardenya.

En la lletra que el bisbe de Lleida i En Fonollar signaren a Mondragon i adreçaren al rei Jaume «passat lo Rose .v. dies dins març» expliquen en els següents termes l'obtenció de la llicència pontifícia:

«Encara, Senyor, atorgà la dispensació del matrimoni del senyor Infant et de la Infanta de Castella, dién-nos, quan en sa presència érem, molt de bé de vós, Senyor, et que la Esgleia de Roma et ell se tenien per tenguts de fer a vós tota gràcia que fer pogués, que si rey havia al món qui fos digne d'aver gràcies, sí érets vós; et dix que no·s trobava que anch l'Esgleia de Roma dispensàs ab negun rey del món en lo terz et en lo segon grau, salvant papa Bonifaci, qui se·n pleví e hi volch dispensar en lo matrimoni del rey de Castella En Fferrando. Mas assenyaladament per honor de vós et per lo gran profit que ell veu en lo matrimoni, et per la rahon de la conquesta de Granada, de què diu lo Papa que és gran servii de Déu et de la Esgleia et honor vostra, ha atorgada la dispensació».[12]

12. Per cert que en aquesta lletra hi veiem una nova que cal publicar, perquè resulta favorable a la nostra parla. El Papa manifestà als missatgers catalans que entenia aquesta llengua: «Senyor», escriuen: «lo Papa nos demanà vós si havíets neguna instrucció dels regnes et de les terres et l'estament dels sarraïns, et nós dixem-li que així com aquell senyor qui molt tenia a cor de servir Déu et la Esgleia en aquests fets et de créixer la fe cathòlica, que per persones dignes de fe qui sabien en les terres et en los regnes dels sarraïns, vós n'érets certificat, e nós dixem-li que la havíem e que la li daríem, mas que era en romanç et ell dix-nos que ell entenia bé nostre romanç, mas no·l sabria legir, mas que tantost lo tornàssem

Un cop obtinguda la dispensa, el rei Jaume volgué efectuar la boda ja més pròxima de la seva filla Maria amb l'infant Pere de Castella, germà del rei Ferran, així com el simultani lliurament, per part del darrer, de la infanta Elionor. Com diu bé Zurita, el Monarca castellà volia celebrar aquells actes a Almazán; però Jaume II exigí que, com s'havia ja acordat, se celebressin dins el regne d'Aragó. Hi hagué una qüestió d'etiqueta o de protocol, i finalment Ferran IV accedí a anar a Calatayud.

A la primeria de gener de 1312 el citat Sobirà sortí de Burgos vers Calatayud, i abans de finir aquell mes tingué lloc el casament de la infanta Maria amb l'infant Pere, i el lliurament, a Jaume II, de la infanta Elionor.

Jaume II havia enviat a la cort castellana, per resoldre la qüestió del lloc del casament, l'ardiaca de Tarassona, que li va escriure una curiosa lletra que dóna alguna llum sobre les intrigues que en aquella cort es tramaven en aquells moments contra el recte i digne Jaume II.[13]

Feia poc temps que la infanta Elionor era installada a la ciutat de València, quan ocorregué un impensat incident que podia produir la imme-

en latí, que molt volenters lo legiria» (ACA, Cartes reials, Jaume II, caixa 60, núm. 10875). — La butlla de dispensa pontifícia del parentiu per celebració del matrimoni convingut entre l'Infant català i la Infanta castellana (dispensa única fins llavors concedida en semblant grau de consanguinitat) era datada a Avinyó a 12 de les calendes d'abril de l'any IV del pontificat de Climent V. — El parentiu entre ells era en tercer grau, o sia que la mare de la infanta Elionor era cosina germana de l'infant Jaume, com a filla de santa Isabel, reina de Portugal, germana del nostre Jaume II. I, per altra banda, Ferran IV de Castella, pare d'Elionor, era nét de Violant, filla de Jaume I i tia de Jaume II, muller d'Alfons X.

13. La part més important de la lletra diu: «Et quando yo fu en Burgos, todos aquellos e aquellas que vuestro bien querían dixieron-me que era venido a buena ora, porque al Rey avían puesto en mucho mal e como en destorvo de todos estos fechos. Et yo, Sennor, fablé con él delant la Reyna e donna Vataça [infanta grega] muyt rediament aquello que yo entendía que era vuestro servicio segund lo que allí avía trobado per verdat, de manera que lo torné con la verdat et con el derecho que vós teníades a reconocimiento de la buena verdat e la buena amor que vós le avíades tenido... Et finalment dixo-me delant la Reyna et donna Vataça que yo dizía verdat, et que assí avían passado los fechos como yo dizía, et atorgó et dixo que luego se pornía en camino por venir-se enta vós, et que aduría la Infanta et faría todo complimiento en todas las otras cosas. Et luego aquel día en la tarde embió por mí, que fuesse delant la Reyna, et trobé allí G. Suárez et García Lasso et Diago G., et dixieron-me que el Rey avía acordado que el Infante, que se viniese a esposar, et él a pocos días que sería con vós et que vos livrería la Infante su fija, et que farían las bodas acá en Castiella mucho honradament. — Et yo fiz-les tal respuesta, que les pesó mucho porque tal cosa me avían movido. Et el jueves día de Epihanía, do el Rey oýa missa en las Huelgas, llamó-me et dixo-me que le avían dicho que me avía ensannado de lo que G. Suárez et los sobre dichos me avían dicho de su part. E yo, Sennor, largament dix-le lo que a los otros avía respuesto. Et en el Capítol de las Huelgas, delant el infante don Johan, reconoció que aquellos que lo ponían en sospecha de vós, que lo fazían por mal d'él, e que quería en todas guisas conplir aquello que era puesto, et que saldría el lunes .x. días de janero de Burgos per se venir a Calatayud, et que será·y el jueves postremero de la velanbre, et que se fagan las bodas luego el sábado, et mandó-me delant de el infante don Johan, que assý vos lo enbiase dezir. Et yo procuré que él vos enbiase sobre esto a En Belenguer Castre con su letra... — Scripta en Burgos, día de Epihanía. Sennor: faced mercé a éste que esta carta vos lieva, que á mucho lazrado en estos vuestros fechos» (ACA, Cartes reials, Jaume II, caixa 58, núm. 10322).

diata i sorollosa ruptura de tot el que s'havia convingut entre els dos monarques. El rei Ferran envià a València un cavaller anomenat Lope Pérez amb una lletra a Jaume II exposant el desig que el portador fos creat majordom de la Infanta. A l'entrevista de Calatayud havia estat designat per a aquest càrrec Alonso Díaz de Toledo; però com que no es presentà a temps, el nostre Rei havia ja nomenat Gonçalvo García majordom d'Elionor. Per no deixar descontent el citat Lope Pérez, Jaume II tingué la bondat d'oferir-li el càrrec de reboster i cambrer major de la dita infanta, «que es muy onrrado oficio». Però, lluny d'agrair aquesta deferència, aquest Pérez, agosarat i molt imprudent personatge, es mostrà tan enutjat que es desféu en improperis de tota mena. El mateix Jaume II ho referí al rei Ferran per lletra signada a València el 22 de febrer de 1311 de l'Encarnació (1312 de l'estil modern), en la qual, després de relatar la presentació d'aquell cavaller i l'oferta del citat càrrec, afegeix:

«E estas cosas assí assesegadas, al segundo día o al tercero vino el dicho Lope Pérez ante dona Violant, en casa de la Infanta, movido non sabemos de qué razón e uso, et dixo las palavras que se siguen:

— Dona Violant: ¿cuyda vuestro senyor el rey d'Aragón que nós no conescamos las maestrías et las maneras que él lieva con el rey de Castiella, que de passo en passo e de punto en punto trahe los fechos a honrra suya et a grant deshonrra del rey de Castiella, tam bien en lo poco como en lo mucho?

La qual dona Violant le dixo:

— Don Lope Péreç: ¿qué es esto que dezides, o por qué lo queredes dezir?

El qual le respuso:

—¿No vistes que lo fizo venir a Calatayú a la boda de su fija, a grant deshonrra suya, e ahún, quando lo deviera seguir, que se fizo enfermo en Atheca porque no lo oviesse a seguir más adelant? E el torpe del rey de Castiella no lo connosce. Mas, ahún lo connocía, ¿e cuydades que non veemos quien es el rey d'Aragón? Rey de vint cavalgadores, et faze todos sus feytos con menuderías, et porque no los veamos non querría que ninguno d'allá fuesse acá.

Et dixo muytas otras locuras et mentiras cerca esta manera.

Ond, Rey, dona Violant, assí como aquella que ha muy grant deudo con nusco et que es tanta vuestra mercé et nuestra en que vós et nós tanto fiamos, non tuvo por guisado de encobrir a nós tan cruas palavras et tan veninosas como estas eran.

E nós, Rey oýdas estas cosas, no nos semelló que éste fuese hombre por seer en servicio de la Infanta, segunt la manera que compeçava en servir a vós et a nós e a la Infanta, ni en el mayordopnado ni en otro officio ninguno. Ante vós dezimos, Rey, que si no nos fuesse por honrra de vós, porque vino con vuestras cartas, que nós lo oviéramos de guissa castigado, que nunca oviera sabor de dezir mentiras e falsías ni mesclar mal entre tales príncipes e tales dos amigos como vós e nós somos.

Ca, Rey, en lo que dize que por deshonra de vós vos fiziemos venir a Calatayú a la boda de vuestro hermano et de nuestra fija, tenemos que dixo grant maldat, que antes feziestes honrra a vós mismo, que tractastes e fiziestes el

fecho, et a nós et a vuestro hermano et a nuestra fija, que ésta no es cosa nueva de nós ir a la vuestra casa et vós venir a la nuestra assí como a la vuestra misma, mayorment por tales fechos.

En lo que dixo que nos fiziemos enfermo en Atheca por non seguir-vos, dixo grant maldat et grant mentira, que ante es cierto que enfermo ya partiemos de Calatayú, queriéndonos esforçar por seguir-vos e sabe Dios que nunca nos acuerda que oviéssemos embargo de dolencia que tanto nos pesasse».[14]

Aquesta lletra tan interessant no arribà a ésser enviada; però l'hem transcrita en la major part perquè és una prova notable de la diferent psicologia que tostemps ha existit entre catalans i castellans. Aquests, fastuosos, malbaratadors i parencers, no han pogut suportar la senzillesa, l'esperit estalviador i democràtic de la gent de Llevant. Lope Pérez, mofant-se que el nostre Rei era senyor de *vint cavalgadores,* o sia que el seu seguici de viatge no passava mai de vint persones i que feia *todos sus feytos con menuderías,* era inconscientment el portaveu de la seva raça, l'expressió exacta del sentir etern de Castella respecte a nosaltres. El fastuós i soberg castellà ha pretès sempre la superioritat sobre tots els pobles d'Ibèria, i especialment sobre els catalans, mesquins i vulgars i, per consegüent, donant dret a l'absorció llur.

En lloc de la dita lletra, el dia 27 Jaume II en féu escriure una altra al seu secretari, comunicant al rei Ferran que li enviava Martí d'Alfaro, sobrecoc de la infanta Elionor, que li explicaria verbalment *las muchas mentiras e neciedades que dixo Lope Pérez ante dona Violant en casa de la Infanta.* Magnànim, Jaume II escriví, el dia primer de març, sempre des de València, una nova lletra al Monarca castellà manifestant-li haver estat comprovades totes les paraules insolents d'En Pérez i pregant-li que no el castigués, puix que ja tenia prou pena no obtenint cap càrrec a la casa de la infanta Elionor.

Esvaït l'efecte desagradable de l'indicat incident, i entrats ja a l'any 1312, els dos reis volgueren començar els preparatius del casament. Jaume II féu prendre els procedents acords a les viles assenyalades per *arras* i per *dotes* de la Infanta castellana, i a aquest respecte es reuní el Consell de Daroca, amb el justícia de la mateixa vila, el jutge i els jurats i els *sexmeros de las aldeas,* per tal de nomenar els procuradors, síndics i actors que havien de marxar a València a presentar-se al monarca i retre l'homenatge per les *arras,* i «firmar todas aquellas cosas que al dicto negocio desembargar convernán et necesarias serán por parte nuestra, segunt que el dicto sennor Rey ordenar lo querrá».[15]

El mateix feren els jurats i els consellers d'Osca, Xàtiva i Montblanc, i els paers de Tàrrega.

El diumenge 16 d'abril del citat any 1312, els procuradors de les esmentades viles, reunits a València, es presentaren al Rei,

14. ACA, reg. 239, fol. 220.
15. ACA, reg. 1521, fol. 96.

«dentro en el Real suyo de Valencia, delant la sennora infanta donna Leonor, fija del muy alto senyor don Fferrando, por la gracia de Dios rey de Castiella, presentes y estando don Vidal de Villanova, consellero del dicho senyor Rey et alcayde del castiello de Xátiva, don Sancho Garcia de Soces, alcayde del castiello de Daroca, et don Simón de Crespán et Joan d'En Hug, procuradores del concello de la ciudad de Oscha»,

així com els dos procuradors per cada una de les viles assignades a la Infanta castellana. Jaume II els manifestà que, per raó de

«las conveniencias e posturas fechas entre ell e el dicho rey de Castiella, segunt se contiene diuso los homenatges et juras diuso dichas aun fazer non se deviese, empero porque en las vistas que agora poco ha ovieron los dichos reyes en Calatayud, el dicho rey de Castiella dixo al dicto senyor rey d'Aragon que pus él livrava la dicha infanta donna Leonor, fija suya, al dicto rey d'Aragon, que·l rey d'Aragon, non esperando el tiempo de las posturas, fiziese luego assignar a la dicha Infanta aquellos logares que·l devian seer assignados por sus arras et sus dotes en el tiempo de su casamiento».[16]

El nostre Sobirà accedí generosament al desig del rei Ferran, i manà fer l'assignació de les viles a la infanta Elionor. A l'efecte féu llegir als indicats procuradors l'escriptura corresponent, i tot seguit aquests reteren l'homenatge de mans i boca a Gonçalvo Garcia, representant de la Infanta. Presenciaren l'acte l'almirall Bernat de Sarrià, el jutge de cort Bartomeu de Lana, el cavaller Pere de Montagut, el porter major de la reina Constança de Castella, Martí Ferrández de Cuerva, i el metge de la Infanta mestre Paulo.

Tres dies després, el 19 d'abril, els mateixos procuradors juraren complir a Elionor tot allò que davallés de l'acte de referència quant als seus dot i arres.

El nostre bon rei Jaume II, aquell qui, segons el castellà Lope Pérez, tot ho feia *con menuderías*, amb mesquinesa, no content d'haver satisfet la petició improcedent del rei Ferran fent abans de temps l'assignació de les rendes a la infanta Elionor, al cap de deu dies concedia espontàniament una pensió anual de 5.000 sous al citat metge de la dita Infanta, mestre Paulo.[17] Això no eren certament *menuderías*.[18]

16. ACA, reg. 1521, fol. 100.
17. ACA, reg. 209, fol. 151.
18. El març de 1321, el rey Jaume concedí encara la franquesa absoluta d'imposicions reials durant la vida a mestre Paulo, que continuava de metge de la Infanta (ACA, reg. 221, fol. 303).

IV

Per aquest temps, encara no devien haver començat les estranyeses i tabolleries del Primogènit, segons es desprèn de la lletra del 22 de juny de 1313 adreçada pel Rei, des del monestir de Poblet, al seu fill, a Aragó. Comença dient-li:

«Sapiats que és vengut a nós l'amat nostre N'Acart de Mur, conseler nostre, partent novellament de vós per alcuns affers seus que havia a desembargar assí en Catalunya. E nós, ab aquela afecció et desig que pare ha e deu aver de saber los captenimentş de son fil, majorment del major, demanam-lo diligentment de vós et de vostres condicions, et él dix-nos-o tot complidament. *E nós, entenens los vostres bons nudrimens et les vostres bones maneres,* en les quals beneyt sia Déus loablement et bona..., faent-ne gràcies a Él, avem-ne haüt tan gran plaer et tan gran bon saber, que de neguna res major no pògrem, et avem-ne gran rahó de grant pagament e aver que nós vejam vós, qui sóts fil nostre major et devets regnar aprés nós, comensar tan ben en vostre jovent et ordenar-vos en tan bones maneres et en tan bons captenimentş.

On, fil, vos pregam e·us deÿm, tan carament com podem, que, així ben com avets comensat, continuets d'aquí avant e·us esforssets cada dia de mellorar, de manera que Déus, primerament, et aprés nós, ne siam pagats, e les gents sobre les quals vós avets a regnar agen pagament et alegria de vós, que vegen comensar e continuar en ben et en noblea de custumes et de bones condicions. E açò serà lo major plaer que nós podem aver en aquest món de neguna cosa. E avem fe en Déu que, vós seguén aquesta carrera, Él, en nostres dies et aprés, ordenarà los vostres fets en gran honor et en gran ben.

Esters lo dit N'Acart de Mur nos aportà una letra vostra en la qual demanàs vós ésser certifficat de nostre estament e aytambén fer-nos saber la sanitat vostra et del infant don Alfonso, car fil nostre et frare vostre, de la qual haguem gran plaer. E de nós e de vostres frares qui són ab nós, vos fem saber que per la gràcia de Déu som sans et en bon estament».[19]

19. ACA, reg. 337, fol. 328v.

Totes les lletres que anirem aportant de Jaume II al Primogènit mostraran aquest sentiment de tendresa paternal, aquest esperit de rectitud, aquesta ànsia de governar bé i dignament, tot procurant la prosperitat de la nació.

La primera divergència que es produí entre pare i fill pensem que fou pel juny de 1314. El Primogènit, pel seu càrrec de procurador general, tingué notícia que l'*Adelantado* de Terol havia comès certes abusions, i, per encertir-se'n, anà al dit lloc, i, una vegada comprovats els fets, es dirigí a Calatayud, on dictà la condemna de mort del citat funcionari. Quan el Rei rebé a València la nova d'aquesta condemna, s'amatinà a escriure al Primogènit que, en semblants coses, procedís amb la major prudència.[20] El jove és sempre impetuós, rectilini i simplista, i el vell pesa i considera tots els aspectes i és circumstancial i oportunista. Aquesta natural i general diferència, en presentar-se a un jove poc equilibrat, havia d'engendrar a poc a poc antipatia, desengany i, finalment, renúncia a l'actuació de governant.[21]

Per altra banda no degué satisfer gaire el Primogènit el propòsit del seu pare de contreure nou matrimoni amb la princesa de Xipre. Però el Rei, mantenint-se serè, mai no deixà de comunicar a l'Infant les noves d'aquest afer de família. A l'octubre de 1315, des de Barcelona, li escrivia l'arribada a Messina de Maria de Xipre, el dia 26 d'agost, i com fou visitada pel rei Frederic; i li deia que, si tenia enllestits els afers de València, procurés de dirigir-se a Tarragona per la festa de Sant Martí, «e si en aquells dies la dona [Maria de Xipre] vendrà, plaurà molt a nós que vós siats al fet ... però no és nostre enteniment que per negun d'aquests affers lexàsets los fets de València que no·ls donàsets bon acabament».

A la primeria de novembre, en una altra lletra, li comunicava l'arribada de la futura reina a Maó i li manava que romangués a Tarragona, esperant si la dita senyora desembarcava en aquella ciutat o a Salou, i «reebets-la així com a vós e a ella se pertany ... e si ve a Tarragona ordenats que pos en la casa dels frares menors, però si l'Archabisbe volia de si que de tot en tot posàs al seu palau, posàs-hi ... E si ve açí a Barchinona, nós vos o farem saber mantinent, per ço que vós vingats açí».[22]

Però, per fortuna de mar, la princesa de Xipre anà a desembarcar a Marsella, i vingué per terra a Catalunya. El Rei anà a rebre-la a Girona, i allí se celebrà el casament.

Durant l'any 1316 el Primogènit continuà exercint la procuradoria

20. ACA, reg. 241, fol. 183.

21. El març de 1321, el mateix Jaume II es veié forçat a moderar la impetuositat de l'infant Alfons, nomenat procurador general després de la renúncia del Primogènit. Alfons havia condemnat els homes de Montanyana, per alguna abusió descoberta, a pagar 15.000 sous, i el Rei ho desaprovà i li recomanà molt que procedís amb menys de rigor.

22. ACA, reg. 336, fol. 48. Vegeu també, sobre aquest afer, reg. 336, fol. 57v.

general sense greus dificultats. Recordem, entre altres, una respectuosa lletra que des de Lleida adreçà al Rei son pare donant-li compte de la qüestió existent entre el bisbe de Tarassona i els habitants de *las aldeas* de Calatayud, i de com hi havia ell intervingut.[23] Però l'any següent degué accentuar-se la tibantor entre pare i fill. En una certa lletra del rei Jaume dirigida al seu conseller Gonçalvo Garcia, datada a Saragossa (3 d'octubre de 1317), li comunica com, havent sabut que els cristians de Lorca havien estat derrotats pels sarraïns, havia disposat que el Primogènit, que es trobava a València, anés de pressa a ajudar-los; però que aquest li havia respost que no podia anar-hi «por algunos accidentes e necesidades de su persona».[24] Tot això el pobre pare ho manifestava, més que no pas enutjat, amb tristor i recança.

Amb tot, no creiem que una tal negativa fos la causa d'una major agror i d'iniciar la idea de la renúncia. Si hi hagué noves divergències en l'apreciació de qüestions de govern o si aparegué de sobte un conflicte amorós, contraent relacions amb alguna desconeguda senyora, és impossible de precisar-ho; però el fet cert és que en el primer semestre de 1318 el Primogènit ja manifestà la seva voluntat de no celebrar el casament amb la infanta Elionor i de renunciar a la successió a la Corona. És molt significativa la lletra que des de Terol, i amb data del 7 dels idus d'agost del citat any 1318, dirigí al seu pare:

«Senyor: reebem molt humilment les letres que ara·ns tramès la vostra molt alta senyoria, per les quals, Senyor, entesem que com a vós, Senyor, fos vigares que nos vivíssem encara en alcuna desconsolació et per afecció natural n'aguéssets desplaer et ànsia et aguéssets pensades alcunes vies o maneres per les quals nós poguéssem ésser consolats, *les quals no·ns podíets escriure ni per missatge tremetre,* que faríem bé que de migant agost a enant prenguéssem manera que·ns veéssem amb vós, qui per açò molt desigàvets la nostra vista, perquè largament ab nós d'açò poguéssets parlar.

On, Senyor, humilment vos responem que la nostra desconsolació, la qual, mon Senyor, de les rahons que vós ben sabets, planyem, sab-ho Déus, molt més per lo vostre greuge et per lo vostre desplaer que per lo nostre; e perquè·ns és semblant que aprés Déus a penes nenguna cosa nos en puxa dar consell, no·ns és vigares que sia necessari lo nostre anar quant a ara, ni·u poríem ben fer.

Mas, Senyor, sia vostra mercè que·ns dejats escriure largament aquelles maneres que sobre açò avets pensades, que nós sabem ben legir, et serà secret, et acordarem enffre nós, et fer-vos-n'em saber la nostra volentat.

Nostre Senyor vos mantinga al seu sant servici per molts ayns et bons».[25]

23. ACA, reg. 243, fol. 153.
24. ACA, reg. 244, fol. 78v.
25. ACA, Cartes reials, Jaume II, caixa 32, núm. 5953. A la primeria d'agost del citat any 1318, el papa Joan XXII ja sabia que l'Infant es resistia a celebrar el casament convingut, i li adreçà un breu, datat a Avinyó a 14 de les calendes de setembre de l'any III del pontificat, exhortant-lo a l'amor, a la justícia i a totes les virtuts,

No pot endevinar-se la causa d'aquella misteriosa *desconsolació* de l'infant Jaume i de la seva resistència a entrevistar-se amb el Rei. Però ell mateix reconeix que el Rei la sabia.

En una lletra que veurem més enllà, del nostre sobirà a la reina Maria de Castella, mort ja el rei Ferran, pare de la infanta Elionor,[26] manifestava que per aquest temps (primer semestre de 1318) l'Infant *desconsolat* havia anunciat la idea de la renúncia: «sabedes en como más á de anyo e medio que·l infante don Jayme, nuestro fijo, vino antojo de dexar el mundo e entrar en orden». La lletra és del 22 d'octubre de 1319.

Creient el Rei que el Primogènit no tenia més que *antojos,* pensà que mudaria de pensament i acabaria per acceptar el casament. Començà, a l'efecte, un tempteig ja entrat l'any 1319. Des de Barcelona li adreçà, el 21 de març, una lletra, en la qual, amb el pretext de parlar de la demanda de l'aixovar a Castella, li planteja la qüestió del casament:

«Ja sabets», li diu, «con lo temps en lo qual el matrimoni vostre se deu complir s'apruÿsme, ço és, en lo mes de vuytubri al pus luyn; hon, con sia cosa acustumada e rahonable que tot hom fa son poder que aja l'exovar que haver deu abans que faça lo matrimoni, par-nos que sia necessari e que no·s deja laguiar que dejam trametre nostres missatges a la reyna de Castella e als tudors del Rey [Alfons XI], per demanar l'exovar qui és promès de dar a vós. E creem que si abans ho aguéssem acordat, que fóra estat bé, perquè ells hauran ops temps de procurar-ho e trer-ho de la terra. Emperò si l'exovar no·s podia haver, tant tost requerrem que·us liuren los lochs qui són obligats a açò. E així scrivim-vos d'esta rahó per tal que·u sapiats».[27]

El Primogènit contestà al seu pare amb dues diferents lletres del 27 de març i del 3 d'abril (1319), on es veu ja la seva decisió de no casar-se ni de succeir en la Corona. Són tan interessants, que en cal la publicació íntegra.

La primera diu així:

«Al molt alt e molt poderós senyor, senyor En Jacme, per la gràcia de Déu rey d'Aragó...

Pare nostre molt car: de nós, infant En Jacme, primer engendrat e general procurador vostre en los regnes e terres vostres, salut e besament de peus e de mans ab tota reverència filial.

Reebem, Senyor, ab deguda reverència la letra que·ns havets tramesa, en la qual nos havets fet saber que com lo temps del nostre matrimoni s'apruïxme, així com aquell que·s ha a fer en lo mes d'octobre primer vinent, que vós,

així com a la celebració del seu matrimoni, i pregant-li que induís el Rei son pare a solucionar amigablement les diferències existents amb el monarca de Mallorca. Al cap d'un any, un segon breu (datat el 19 de setembre de l'any IV del pontificat) repetia les indicades exhortacions.

26. Ferran IV de Castella morí el 7 de setembre de 1312 i el succeí un nin d'un any d'edat, Alfons XI, sota la regència de la seva àvia Maria de Molina.

27. ACA, reg. 245, fol. 106.

Senyor, sóts d'enteniment, així com és cosa acustumada e rehonable, de trametre vostres missatges a la reyna de Castella e als tudors del Rey, per demanar l'exovar o·ls lochs qui són obligats a açò.

A la qual letra, Senyor, vos responem que con *la vostra altea haja sabut e sàpia molt bé, en qual manera e per qual rahó nós havem duptat de regnar e de cumplir nostre matrimoni,* e encara·y duptem tro que sia acabat, seria·ns semblant que degués hom esperar lo dit temps, e que nós ladonchs enantàsem primerament o a fer lo matrimoni o a cumplir l'altre propòsit nostre, enans que fos demanat lo dit exovar o·ls lochs per aquell obligats. Car si ladonchs nós, Senyor, acordam de regnar e acomplir lo matrimoni, no·y nou res si·s fa abans així com la cosa principal, e aprés bé serem a temps de demanar e d'aver l'exovar e ço que per aquella rahó nos sia degut.

E per tal, Senyor, vos fem tal resposta, per ço que per lo nostre dupte, vós, Senyor, no siats enganat en nós ne ells en vós; car vós, Senyor, bé podets entendre que si nós no devem regnar ni casar e vos demanàvets l'exovar, que ells serien enganats. E així, Senyor, val més que no s'i enant en àls tro que sia vengut lo dit temps.

Datum Dertuse, .VI. calendas aprilis anno Domini .MCCC.° nono decimo.

E sia vostra mercè, Senyor, que de ço que a vós serà vigares, nos façats mantinent vostra resposta. Datum ut supra».[28]

Davant aquesta simulada indecisió, desesperat ja, el Rei li torna a escriure que, per complaure'l, allargaria de fer la petició de l'aixovar fins al temps més acostat al casament.

Nova resposta del Primogènit:

«Al molt alt et poderós senyor lo senyor En Jacme, per la gràcia de Déu rey...

L'infant En Jacme, humil primogènit seu et en los regnes et terres sues procurador general, besan vostres mans et vostres peus, nos comanam molt humilment en la vostra gràcia.

Reebem, Senyor, ab deguda reverència, la letra de resposta la qual novellament nos avets tramesa. A la qual, Senyor, humilment vos responem que·ns plau de ço que·ns avets tramès a dir que volets sobresiure en demanar l'exovar a nós promès tro al temps ordonat, que ladonchs bé·y serà hom a temps.

A açò, Senyor, que·ns avets fer saber, que·us maravellats fort de nós quar així estam encara en dupte et en balança, et que adés atorgam la cosa, adés que duptam, vos responem, Senyor, que quan les coses s'atorguen no ab volentat d'om et més per pahor et per affronta que per grat o per plaer, no és maravella si hom n'està ab reguart et ab dupte. Quar tot ço, Senyor, que nós avem fet ni atorgat d'aquest feyt, més o avem fet per pahor et per affronta que per volentat que nós aguéssem de pendre muller. E així, Senyor, no·us maravellets si variejam, que hom ha a variejar per fforça en les coses que no fa hom de cor o de volentat et les ha hom a ffer per gran instància o per reguart. E podets, Senyor, cónèxer que nós no avem haüt volentat de pendre muller, quar depuys que nasquem ençà no avem conegut nulla fembra carnalment.

28. ACA, Cartes reials, Jaume II, caixa 17, núm. 3295.

Datum a Tortosa, dimarts .III. dies anats del mes d'abril, en l'any de nostre Senyor .MCCCXIX».[29]

Són dues manifestacions terminants les que l'Infant fa en aquesta lletra: que mai no havia donat espontània conformitat al matrimoni pactat el 1308, i que havia arribat a l'edat de vint-i-dos anys sense haver conegut carnalment cap dona.

29. Havíem ja publicat aquesta notable lletra en el nostre article *Un document històrich del infant En Jaume, primogènit del rey En Jaume II*, en el «Calendari Català» per a l'any 1905, editat pel llibreter Joan Batlle, de Barcelona. En el dit article presentàvem equivocadament l'Infant com una víctima de la raó d'Estat.

V

Abans de rebre aquesta lletra, Jaume II pensava que podria fàcilment vèncer la indecisió o la repugnància del seu fill, i en tal sentit havia escrit a la Reina regent de Castella.

El nostre monarca tenia en aquella cort dues espies molt hàbils: la princesa grega Vataça[30] i Guillema Desprats, *aya* o dama del servei de la infanta Maria, muller de l'infant Pere.

Guillema escriví, amb data del 13 d'abril, a Jaume II, comunicant-li això que segueix:

«Vi la carta que enbiastes a la Reyna e a don Pero, en razón que el inffante don Jaime, que víno en punto de tomar orden e vós que ge lo desfiziérades, en guisa que era tornado a vuestra voluntad et, Sennor, maravillamos-nos mucho porque d'esta razón non enbiastes carta a la Inffanta [la seva pròpia filla Maria]...

Et sabet, Sennor, que acá que lo razonan muy mal algunos que tenedes vós por vuestros amigos et dizen que esto todo se fazíe con maestría, segund la Inffanta vos enbía dezir por su carta que, Sennor, de tal guisa son ymaginados d'esto la Reyna, don Pero et los otros omes buenos que acá son, que por cosa del mundo non podemos seer creýdos et non los sacaredes d'esta sospecha por cosa del mundo fasta que el matrimonio del inffante don Jayme et de la inffanta donna Leonor sea fecho. E la Reyna me lo dixo assí que vos enbiava su carta en esta razón...

Es vuestra onra et vuestro servicio en llegar luego este casamiento, lo uno que quitaredes dubda de vós et de don Jayme et seredes más seguro d'él; lo otro sacaredes sospecha de la Reyna [Maria de Molina], d'estos omes buenos d'esto en qué son puestos, que sabet, Sennor, que de tan mala guisa se dize, que vos lo non podría enbiar dezir por carta, querría estar do lo vos pudiese dezir como me lo dixo la Reyna et como lo oyó dezir».[31]

30. Vegeu els nostres treballs *Tres princesas griegas en la corte de Jaime II de Aragón* i *Nuevos documentos de las tres princesas griegas*, en la «Revue Hispanique», vols. XV i XIX, respectivament (Paris - New York, 1906-8).

31. ACA, Cartes reials, Jaume II, caixa 22, núm. 4245.

El pobre Jaume II es veié, doncs, tingut per farsant i deslleial a la cort castellana, on pensaven que era ell qui volia destorbar o desfer el casament de la infanta Elionor: en una tan delicada situació el collocaven els dubtes del Primogènit, el seu inexplicable *variejar*, com anomenava aquest la velleitat més extremada.

No sabent el Rei com sortir d'un tal compromís, volgué intentar novament el convenciment, i envià Gonçalvo Garcia, home prudent i experimentat i amic de l'Infant, a fer-li serioses reflexions. Les dues lletres sense data, en les quals donà compte al Monarca de la missió efectuada, són també de molt d'interès.

Diu l'una d'elles:

«Seynnor: yo, Gonçalvo Garcia, me comiendo en vuestra gracia et vos fago saber que día domingo, a medio día, fu con el Infant en Ledón, e dixo-me luego si quería favlar con ell, et yo respús que volonter. E favlé con ell largament, segúnt la enformación que avía de vós, Senyor.

La manera de su respuesta nengún hombre no la podía repetir, mas en suma ésta fué: que no iria a vós, que pues no queria casar ni regnar que lo querlades.

E yo·l dix que no respondiesse tan aýna al casar et al regnar, que sobr'esto yo era enformado de vós, segunt ya le havía dito, sino se acordase de venir a vós a·quel lugar que·l avia dito.

E él repuso:

— Pues decit.

Et yo dix-le complidament lo que mandastes, dando-le bien a entender que vós serfades muyto más pagado et consolado que casase et regnasse, pero si ál quería façer, oýda missa avría aun acuerdo quanto quería, ante que conociese carnalment su muller.

E dixo que no mandasse Dios que tal falsía ficiese ell, que quando la missa oyesse, con entendimiento lo faría de consumar el matrimonio et de regnar, encara que avría conciencia que los castiellos que serían ganados a los castellanos, que por esta frau los perdiesen, que dicía que grant frau sería que oyese missa et después que la lexasse.

E yo dicía que las posturas no obligavan a ell ni a vós ni a los otros, sino tan solament a solemniçar el matrimonio, et, compliendo éste, si él se acordava a renunciar el regno, no facía nengún malestar si lexava la muller, ni conciencia ninguna no avía en aquest caso, que con dreyto eran las refenas sueltas, pues su missa oviesse oýdo. Et dicía-le que, por amor de Dios, pues él podía guardar a vós et a sí mismo et a los ricos hombres de perjurio et de blasmo et el regno de periglo siguiendo su voluntat, que lo quisiese fazer.

Et él repuso que pues el regno no quería, que más le plazía que se fiziese con periglo et con blasmo de qui se quiere, que tanto le valia que oviessen los castiellos los castellanos como los aragoneses. Todo esto dezía con iniquidat.

Quanto yo más la desfacía con razón lo que dizía, tanto mayores deraçones respondía, tanto, que bien vos digo que en mi vida no vi hombre de nenguna condición tan sin manera ni tan sin razón favlar et responder, ni

liga una palavra con otra, ni a nenguna buena razón no se vincla más que si fuese una piedra.

E pues yo vi que mala carera tenía, no lo quis más precar, mas dix-le que al menos podiese manera que se viese con vós. Sobre esto oviemos muytas palavras, así que vi no se tenía en lo que vos escrivió que sería en Tortosa, mas diciendo que si él quisiesse casar et regnar que ell yría enpués vós, mas pues vós queríades que él casase, que viniésedes vós, que por ventura iría a Cherta.

Et yo·l dix:

— Almenos yredes a Tortosa, así como ficiestes saber al seynnor Rey.

Dixo que quanto dicía, todo lo dicía con falsía por passar tiempo.

Dios sabe, Seynnor, que muyto me pesa que tales cosas vos aya a escrivir de vuestro fillo, mas tengo que eraría si no lo facía, por el grant periglo que está aperellado.

Ont me semella, Seynnor, que de necesidat seya que seyan clamados los ricos hombres que fizieron homenaje, et si de otros end y avía, por ventura nosemal (?); e otrosí perlados, que a lo que yo veyo aquesta malautía con fierro e con fuego se avía a curar. E si posible es, de necesidat conviene que vos aplegades enta Tortosa, en la mellor manera que podredes, por mar o por tierra, que aquest camino daçá de Falçet muyto es descovinent. Si vos parece que·l enviar de los perlados et de los ricos hombres se aluenge algun día, entra que vós fuésedes aplegando enta ca, por tal que no lo sintiesse ell Infante et por ventura no se alongase d'aquí.

Yo me aturo aquí, no con esperança de poder façer con ell nengún bien, mas almenos por tenerlo a nuevas. E segunt lo que yo entiendo por sus palavras, no entiende entrar en orden, que dize planament que no lo façe todo por Dios mas por otras raçones. Sabet, Seynnor, que nunca me face tan grant menester paciencia.

Scripto de mi mano, domingo, a ora de vespras».[32]

Resulta clar que es tracta d'un forassenyat que ha pres rancúnia contra el pare i contra la vida social i que vol marejar tothom fins a cansar-los i fer-los desistir de les instàncies perquè mudi de propòsit.

La segona lletra de Garcia al Monarca repeteix, al cap de dos dies, allò que ja havia expressat en la primera:

«Seynnor: yo, Gonçalbo Garcia, me comiendo en vuestra gracia e vos fago saber que día martes en la mannana fu al Infant por reprender-lo sennaladament del enganno que avía levado con vós en aquestos afferes, que si él vos oviese clarament dito su entendimiento, oviérades cercadas algunas careras por guardar el regno de periglo. Et ni aquesta raçon ni otras que yo·l dix lo movieron más que a una piedra.

Por que seya cierto a vós, Seynnor, que si remedio algún se ha de prender en el feyto, por persona ni personas del mundo no se puede prender sino por vós, et desenganno-vos de otras cosa, que a Cherta vos converná a venir, que

32. Aquesta lletra original i la que publiquem a continuació havien pertangut a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, però després estigueren en poder del professor de la Universitat de Saragossa Pau Gil.

yo no entiendo que a otro lugar viniese, et por esto vos lo fago saber por que acordedes qual camino vos será más avinent.

Esto al menos á fincado en él, que no se mueve ni se ensana de cosa que ombre le diga. No entiendo, pero, que seya virtut, mas pertinacia la más acabada que hombre nunca vió et que ha gran conciencia que faga perder los castiellos qui son ganados al rey de Castiella, et ál no·l podria hombre dar a entender, e muéstrase tan pagado que se pierdan como vós si ganásedes un regno.

Scripta el martes».[33]

El Rei seguí el consell de Gonçalvo Garcia i féu anar alguns prelats, nobles i ciutadans de Catalunya i d'Aragó a pregar al Primogènit que desistís de la renúncia a la successió i al casament; però no obtingueren res.

Llavors el Rei trameté En Bernat de Fonollar al Primogènit. Les dues lletres d'aquest conseller a Jaume II revelen ja clarament la decisió presa per l'Infant:

«Senyor: yo, Bernat dez Fenolar, parlé ab lo senyor Infant de ço que vós manàs a mi. Paria al senyor Infant que de paraula o per escrit degués dir al Bisbe àl que·l que vós tenguéssets per bé, quom él no vol la muler ni vol viure e·l segle, et açò entén a dir cuom la muler agés presa.

Item, entén lo senyor Infant que degués aver alcun temps. Crec que agués pres l'àbit dins lo monestir, que no li sembla que anàs bé per la terra ab l'àbit vestit.

Item, entén lo senyor Infant que vós, Senyor, degats fer dictar les cartes, cuor él renoncia al reenes.

Item, entén lo senyor Infant que tant tost cuon aurà hoïda la misa que se·n torn açí.

Però, Senyor, diu lo senyor Infant que si vós cuonexets que él per açò dega anar a vós, que él yirà a vós, per aquestes causes a fer».[34]

En la segona lletra diu:

«A vós, molt alt Senyor, faç saber yo, Bernat dez Fonolar, que·l senyor Infant volgé que yo de ma mà escrivís lo respost que él vos fa de ço que yo li dix de part vostra, e volgé·l ver com yo l'agí escrit. E sembla·m, Senyor, que de necessitat sia que vaga l'Infant a vós, aseyaladament per pendre temps del entrar en horde e pendre l'àbit ans que vos partesquats d'esta terra. E si volets que·l senyor Infant vaga a vós, escrivit-li·n vós, Senyor».[35]

33. Vegeu nota anterior.
34. ACA, Cartes reials, Jaume II, caixa 102, núm. 1076.
35. ACA, Cartes reials, Jaume II, caixa 102, núm. 1075.

VI

Tenim indicis que en aquells moments el Rei ja estava del tot desenganyat, i que no pretenia sinó que l'Infant accedís a la seva proposta de celebrar el matrimoni fent-lo concórrer a la missa i després no consumar.

A l'Infant li repugnava de representar aquestat comèdia, però a la fi s'hi conformà, i fou assenyalat el dia 17 d'octubre del mateix any 1319 per a reunir-se tots a Gandesa i efectuar el casament.

Amb data del mateix dia 17, trobant-se el Primogènit al poblet de Lledó, a poca distància de Gandesa, adreçà al Rei la següent lletra fent constar que persistia a no voler fer vida marital ni a ésser successor a la Corona, i que la seva resolució era de recloure's al monestir de Santes Creus:

«Excellentissimo ac magnifico principi et domino, domino Iacobo, Dei gracia regi ...

Infans Iacobus, eius humilis primogenitus etc., cum manum et pedum osculo se humiliter et devote sue paterne benedictioni comendat.

Cum nos volentes prout decet et convenit paternis iussionibus obedire postquam ex regia voluntate processit quod sollempnizaremus et publicaremus in Ecclesia matrimonium cum inclita Infantissa regium super hoc beneplacitum fuerimus exequti. Et tamen cum voluntatis vel intentionis nostre non fuerit nec existat alias in matrimonio procedere vel regnare in proposito eundi Terrachonam ut juxta ordinacionem regiam agamus ibidem, que circa renuntiationem regni et ingressum ordinis facere debeamus noster animus firmiter perseveret.

Idcirco dominationi paterne humiliter supplicamus quatenus ad excussationem maiorem abbatis et conventus Sanctarum Crucum placeat eis expressas dirigere literas et mandata ut nos in ipso monasterio recipiant in monachum vel in fratrem quas siquidem litteras regia si placet serenitas nobis mittat, ut nos illas dicto Abbati atque conventui presentemus. Et in super placeat regie maiestati statim sollicitare et verbo mandare Abbati predicto ut interim ea omnia que tam ad nostri vestitum et lectum quod ad alia que idem Abbas intelliget nobis iuxta suum ordinem esse oportuna et necessaria debeat protinus preparare.

Datum in loco de Letone, .XVI. kalendas novembris anno Domini .M.CCC.XIX.»

El mateix dia 19 d'octubre comparegueren a Gandesa el rei Jaume II, la infanta Elionor i l'infant Jaume, i a l'església major tingué lloc la cerimònia de l'estrany i simulat casament i de la missa. L'acta de cancelleria autoritzada pel notari del Rei, Bernat d'Aversó, comença així:

«Noverint universi quod die mercurii, qua computabatur .XVI. kalendas novembris anno Domini .M.CCC.XIX., in villa Gandesie, diocesis Dertusensis, cum inclitus dominus infans Iacobus, illustrissimi domini Iacobi, Dei gracia regis Aragonum primogenitus, contraxisset ipse die in ianuis ecclesie dicte ville in introitu ipsius ecclesie matrimonium per verba de presenti consensum exprimencia cum inclita domina infantissa Elionora, illustris bone memorie domini Ferdinandi, regis Castelle, filia, verba predicta consensum exprimencia dicente reverendo in Christo patre domino Eximino, divina providencia Terrachone archiepiscopo, in pontificalibus existente videlicet utrique eorum si consentiebant in matrimonium predictum et utroque eorum respondente quod sic presente ibidem memorato domino rege Aragonum et presentibus reverendis patribus dominis Petro, Cesarauguste archiepiscopo, et Berengario, Dertusense episcopo, et venerabili ac religioso fratre P., abbate monasterii Sanctarum Crucum, et nobili Petro Martini de Luna ac non nullis aliis nobilibus, militibus, clericis et laycis, in multitudine copiosa, presente me, notario infrascripto, ad dictam ecclesiam eo cum specialiter de mandato domini regis Aragonum predicti vocato ... consequenter etiam eodem instanti absque aliquo intervallo predictis dominis Infans et Infantissa ac prefato domino rege Aragonum, cum prelatis, nobilibus, militibus et aliis dictam ecclesiam ingredientibus et ad maius altare dicte ecclesie venientibus celebrante missam solemniter dicto reverendo domino archiepiscopo Terrachone ab ipsis dominis Infante et Infantissa recepta benedictione dic ... ab Ecclesia ordinata in sollempnizacione matrimonii, fuit sollepnizatum dictum matrimonium et publicatum in facie Ecclesie ut est dictum ...».[36]

Un cop celebrada la missa nupcial, els contraents se separaren. L'Infant se n'anà per Lledó vers Tarragona i la Infanta vers Tortosa. Aquell reiterà al Rei el seu propòsit irrevocable de prendre hàbit i de renunciar a la successió.

No restà, doncs, a Jaume II altre recurs que comunicar-ho a la reina regent de Castella, Maria de Molina, a l'infant de Castella Joan Manuel, a la muller d'aquest Constança, i a Maria, muller de l'infant castellà Pere. Les dites infantes Constança i Maria eren filles del nostre Monarca.

La lletra a la vella reina de Castella cal transcriure-la totalment:

«A la reyna de Castiella, dona Maria ... don Jayme, por essa misma gracia rey d'Aragon ...

Reyna: bien sabedes en como más á de ayno e medio que al infant don Jayme, nuestro fijo, vino antojo de dexar el mundo e entrar en orden, e quando nós esto supiemos fiziemos-lo venir a nós e d'esto lo reprensiemos e lo afrontamos de guisa que lo sacamos d'aquel entendimiento, et prometió-nos que nunca tornaría en aquello, e d'aquel tiempo entró a agora no lo viemos,

36. ACA, reg. 1521, fol. 109.

ante se alongava de nós quanto pudía, pero dando-nos siempre á entender por messageros e por cartas que regnaria et casaría al tiempo que era puesto. E como quier que él no fazia tal vida como le perteneçía en tener compayna, ni estar en los grandes lugares, ni acullir los homnes buenos como devía, todo lo passávamos por seguir su voluntat, por tal que siguiesse la nuestra regnando enpués nós.

Que, entre las otras cosas, esta cruel desconecencia fizo que en esta enfermedad tan luenga que avemos ovido nunca vino a nós, sabiendo algunas veces por nós e por otros que éramos en punto de muert, e enviando por él de si agora a mediant setiembre, viendo nós que el tiempo se acostava en que el matrimonio se devía fazer e publicar en faz de Eglesia, segunt las posturas, es a saber, por todo este mes de octubre, enviamos don Gonçalbo García al dito Infante por dezir-le que se aparellase por casar e que dixiese do quería que se fiziese, porque algunas vigadas nos avía enviado pedir mercé que no se fiziese su matrimonio en gran lugar ni con ufana ninguna.

E él quiso alongar la respuesta, e ovo de escobrir su voluntat, e dixo que no entendía rẽgnar por cosa del mundo. E sobre esto le fueron dichas muchas razones por don Gonçalvo, mas no fizieron fruyto ninguno. E luego don Gonçalvo fizo-nos-lo saber en como estava en este entendimiento.

E nós, como quiere que fuéssemos aun flaco, fuemos-nos de camino a un lugar cerca de aquel lugar do ell era a dos leguas, e allí él vino a nós muy forçado, e favlamos con él, e dixiemos-le muy fuertes palavras, e aun le fiziemos presentar una carta del Papa que avíamos fecho ganar bien avía un mes, rezelando-nos ya de aquesto, e allí avía muchas buenas razones de induzimiento de complir su matrimonio; e finalment otorgó-nos que faría su matrimonio e sollepnizaría en la Yglesia por complir el nuestro sagrament e homenage e el suyo e de los ricos-homnes e cavalleros qui tenían los castellos en rahenas, segunt se contiene en las posturas, e de si que se acordaría a lo ál, e que faría aquello que Dios le metiesse en coraçón.

E así nós quisiemos que fiziese su matrimonio según puesto era. E así se fizo. E oyeron su missa él e la Infanta sollepnialment la viespra de Sant Luch.

E después, fecho esto, dixo-nos descubiertament su voluntat que por cosa del mundo no era su entendimiento de regnar ni de fincar al siglo, ante se quería poner en religión. E sobre esto nós fiziemos plegar los arçobispos de Tarragona et de Çaragoça et otros prelados e ricos-homnes de los mayores d'Aragón e de Cathalunya e homnes-buenos de las mayores cibdades de nostra senyoría, porque traven con él con nós en uno en quantas guisas pudieren a retener-lo que finque al mundo et que regne enpués nós, et todos an a aquesto muy gran voluntat qualquiere que él se sea.

Mas muyto dubdamos que por ninguna guisa quiera fincar al siglo, que el más enfortido homne es en aquest entendimiento que por ningún tiempo fuisse visto, assí que nós end somos como desesperado.

E assí toviemos por guisado de façer-vos saber como son passados et en qué estan agora estos fechos, con grant pesar de coraçón. Et de lo que d'aquí adelant se fará, vos certificaremos complidament por nuestros mandaderos.

Dada en Gandesa, .XXII. días andados del mes de octubre, en el ayno de nuestro Senyor de mil et .CCC.XIX.».[37]

37. ACA, reg. 245, fol. 198v.

Aquesta lletra, plena de lleialtat i desconhort, explica tan detalladament els fets, que no hi calen els comentaris.

Dins la lletra que el mateix Jaume II trameté a l'infant Joan Manuel hi posà una cèdula, o nota secreta, que diu així:

«Don Juan: porque no sabemos como tomará la Reyna [Maria de Molina] o otros de Castiella aqueste fecho como quiere que avría tuerto qui d'esto se sintiesse, rogamos-vos que la fazienda de la infanta dona Maria vos sea comendada, que no pudiesse reçebir dayno ni vergüença, que grant part avríades en ella vós et la vuestra casa».[38]

Com es veu, el nostre Rei temia que la notícia del que succeí a Gandesa amb el casament no despertés sospites i forta ira a la cort castellana i que la pobra infanta Maria, germana del forassenyat Primogènit i muller de l'infant Pere de Castella no es veiés afrontada i maltractada.[39]

38. ACA, reg. 245, fol. 199v.

39. Informat el Papa de l'alteració produïda a Castella per la negativa de l'infant Jaume a consumar el matrimoni concertat, adreçà un breu a Jaume II (datat a Avinyó a 15 de les calendes de febrer de l'any IV del pontificat, o sia el 19 de gener de 1320) aconsellant-li que trametés ambaixadors a aquella terra explicant netament el fet i els treballs que havia efectuat inútilment per canviar la resolució presa pel seu fill.

VII

El fet cert és que les darreres exhortacions fetes per Jaume II al Primogènit, *a posteriori,* després de la cerimònia de Gandesa, no obtingueren tampoc cap resultat. Persistint a entrar en religió, hom acordà d'assenyalar jorn per a l'acte oficial de la renúncia a la Corona, que tingué efecte a Tarragona, el 22 de desembre, al convent dels frares menors. El document que l'Infant espontàniament jurà sobre els Evangelis, diu:

«... dictam resignacionem, cessionem, pactum et renunciacionem servare perpetuum et eis vel eorum alicui nullo iure, nulla racione vel causa in perpetuum contravenire nullumque ad dictorum regnorum et terrarum seu partis eorum regimen aut successionem iure nostre primogeniture ... cuiusque cause per nos vel quocumque persona imposterum habere regressum. Absolventes nichilominus per presens publicum instrumentum ... prelatos, barones, mesnadieros, milites ... ab omni juramentum et fidelitate nobis prestitis ...».[40]

Foren testimonis l'infant Joan, bisbe electe de Toledo, germà del Primogènit que renunciava; l'arquebisbe Ximèn de Tarragona; el bisbe de Vic; frare Ramon d'Empúries, prior de l'orde de l'Hospital de Jerusalem a Catalunya; frare Jofré de Rocabertí, comanador hospitaler de l'Espluga de Francolí; frare A. de Soler, comanador d'Aliaga i de les Cases de Barcelona; frare G. Rabassa, comanador d'Ulldecona i Torrent; frare Bernat, abat del monestir de Benifassà; Pere d'Urrea, canonge de Tarassona; Joan Borgonyó, sagristà de Mallorca; A. de Montoliu, ardiaca major de Tarragona; G. Baró, capellà del Rei; Blas Maça de Vergua; Vidal de Vilanova; Artal d'Azlor, porter major del Monarca; Pere Boïl, mestre racional i conseller del Rei; A. de Sarrià; G. Llull, i altres personatges.[41]

40. ACA, reg. 348, fol. 22v. També a Pergamins de Jaume II, núm. 3754.

41. En rebre Joan XXII la nova de la renúncia de l'infant Jaume a la successió, adreçà dos breus, datats a Avinyó el 2 dels idus de gener de l'any IV del pontificat (12 de gener de 1320), un al Rei i un altre a l'infant Alfons, lloant la gran prudència demostrada en un afer tan delicat i exhortant el segon, com a hereu de la Corona, a tenir recte criteri i a ésser un bon príncep. Tots els breus i butlles que citem en aquest treball són a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

Immediatament d'atorgades les citades renúncia i resignació, l'infant Jaume féu vot de rúbrica i prengué l'hàbit de l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, no obstant que de molt temps abans havia declarat que volia entrar de monjo a Santes Creus. Això ha fet dir a Zurita que no sembla que es mogués per pur sentiment religiós, «porque aunque entró en orden y profesó religión, no fué en alguna de las austeras y de mayor aspereza».

Sembla que realment no prengué la professió sinó com a tapadora, puix que seguí anant pel món i portant una vida poc honesta. El mateix annalista aragonès diu que «no hizo más de renunciar la sucessión y primogenitura y quedarse descompuesto como un particular cavallero».

Llavors començaren per al seu pobre pare nous treballs per treure'l de l'orde militar i convèncer-lo de recloure's a Santes Creus. Aquesta lluita durà cinc mesos, i en l'endemig ocorregué un fet: que sembla que l'Infant-Frare tingué un moment la intenció de presentar-se a la infanta Elionor, potser per explicar-li la causa de la seva inexplicable conducta envers ella.

A l'efecte trameté un servent, anomenat Adam Peres, a Tortosa. Detingut després aquest missatger i obligat a declarar

«per qual rahó anà l'altre dia a Tortosa, respòs sots vertut del sagrament que com él fos l'altre dia ab l'onrat frare Jacme, fill del senyor Rey, lo dit frare Jacme l'apellà e féu-li jurar que ell tengués secret ço qu'ell li diria. E dix-li aprés lo sagrament:

— Adam: jo he entès et só cert que als prelats et als richs-hòmens de la terra desplau fort com jo no he presa ne no pren la Infanta, et los aldeans et molts d'altres d'Aragó qui vengueren l'altre dia açí ploraven et feyen gran dol com jo no la he volguda pendra; e deyen-nos que molts treballs ne porien exir. E jo é·n ahuda gran compassió. E axí, vets-vos-en a Tortosa a·N Garcia Ferràndez, majordom de la infanta dona Elionor, et a·N Romeu Grau et a Diego Gonçàlvez, e digats-lus que juren tener secret ço que vós lus direts de part nostra. E aprés deyes-lus que si nós anàvem a Tortosa, si·ns liurarien la Infanta e si·ns obririen, et irïem secretament là.

E el dit Adam anà a Tortosa, et féu venir los damunt dits Garsia Ferràndez, e·N R. Grau et D. Gonçàlbez en la casa dels frares menors de Tortosa, et pres sagrament d'ells; e puys dix-lus sa missatgeria. E els damunt dits retengren-se acort, e puys resposeren qu'En Garsia Ferràndez, sol o ab alcú dels altres, se·n irien al dit frare Jacme, et perlarien ab ell d'esta rahó, e axí, que·l dit Adam se·n tornàs primer, e que·ls isqués a Cambrils, perquè·ls sabés ab frare Jacme quina hora porien parlar ab ell.

E axí·s féu, que·l dit Adam se·n tornà al dit frare Jacme, el qual li demanà quin respost havia haüt. E ell dix-li que ells devien venir a ell.

E·l Infant mès mans a plorar e dix:

— Fort me penet com d'açò·m són entremès, que mils me va ara que si cabia en los affers ne en los treballs del món.

E el dit Adam respòs-li que, en veritat, ell deia bé, majorment com açò

qu'ell volia fer fos cosa que no·s pogra fer per re, que el dit Adam n'avia secretament perlat ab lo guardià de Tortosa, qui li havia dit que ne·l Papa hi dispensaria ne fer res poria en nulla manera.

E l'Infant respòs :

— Fort me·n penet. Et tant tost con vos hic fos partit, tramès a la vostra posada que no·us n'anàssets, si anat no·us n'érets...

E aprés aquest Adam anà a Cambrils a Diego Gonçàlvez, e puis tornà a frare Jacme ab D. Gonçàlbez ensems, qui·s n'anà a la posada. E aquest dix a frare Jacme que D. Gonçàlbez era vengut, et ell respòs que vengués a la bona hora ...

E aquest Adam, contra volentat del dit frare Jacme, no esperat lo dit respost de D. Gonçàlbez, vench-se·n al senyor Rey per sos afers.

Demanat per sagrament si apar que dit frare Jacme hi és consollat o induÿt a les dites coses per algú, o si anat per él mateix, e respòs que no par en açò hagués haüt consell de null hom».[42]

De la declaració d'Adam Peres sembla deduir-se que un moment passà pel magí del forassenyat Infant de reunir-se amb la infanta Elionor per consumar el matrimoni, prescindint de la professió religiosa efectuada i de les manifestacions públiques fetes a Gandesa, a Lledó i a Tarragona, després de la missa nupcial.

42. ACA, Cartes reials, sense classificar. [Les cartes reials de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, part de les quals era sense classificar al temps que Miret i Sans feia la seva investigació, són avui totalment ordenades i classificades. El senyor Cabestany, però, malgrat les seves recerques, no ha aconseguit, mancat de llurs signatures i de tota altra indicació, de trobar la lletra ací reproduïda, ni l'assenyalada i la copiada a la nota 48. — R. A. i S.]

VIII

Durant el primer trimestre de 1320 Jaume II treballà per obligar el seu fill a canviar l'hàbit de l'Hospital pel del recent orde militar de Montesa, branca de l'antic de Calatrava, el qual tenia una petita secció o sucursal dins el monestir de l'orde del Cistell de Santes Creus. A poc a poc hom anà fent veure a l'Infant l'inconvenient de no viure reclòs i honestament.[43]

43. Tot just entrat en orde, volia ja canviar el mantell i el lloc de sepultura, i marejava sobre aquesta qüestió el Rei i el Papa; la qual cosa prova una vegada més que no sols era un neurastènic, un forassenyat, sinó encara un estrambòtic inquiet. Vegeu aquesta afectuosa lletra que adreçà al seu pare: «Al molt alt e molt poderós senyor En Jacme, per la gràcia de Déu rey d'Aragó. — Molt car pare nostre: frare Jacme, del orde del Spital de Sant Johan de Jerusalem, humil fill vostre, salut e besament de mans e de peus ab reverència filial. — Senyor: ffem-vos saber que havem reebuda una letra vostra, en la qual és inserta la tenor d'una carta responsiva del senyor Papa a vós tramesa sobre fet de la dispensació que nós demanàvem sobre la color del mantell. E vista e legida, Senyor, la dita letra vostra e la tenor de la dita carta del senyor Papa, en la qual, entre les altres coses, se contenia que covén-se que nós siam conformes als altres ffrares en hàbit, entesem bé e diligentment tot ço que vós, Senyor, nos trametets a dir en la vostra letra e ço que la carta del Papa contenia. — On, Senyor, vos responem humilment que nós veem en qual manera vós, per paternal amor, avets fet vostre poder sobre les dites coses, e, esguardant encara lo bon conseyll que·ns donats, graym-vos-ho molt; e, ab la volentat de nostre Senyor, en reverència del qual avem fet ço que fet avem, perseverarem segons que començat avem en lo seu serviy. — Emperò, Senyor, clamam-vos mercè que·ns façats saber si sabets que·l senyor Papa haja encara res ordenat ne dispensat sobre la gràcia que demanàvem, per rahó del vot que feem a Santas Creus, e de elegir nostra sepultura en qual loch nos volguéssem; e, si haüda la havets, que·ns ho façats saber e que la·ns trametats, e, si haüda no la havets, que·us plàcia, Senyor, que·y trametats e que·y façats vostre poder d'haver-la, per ço cor nós, estant així menys d'aquella, no·ns és viyares que viscam ab bona consciència. — Dada en Terragona, sots nostre segell secret, dissapte, .xxv. dies d'abril en l'any de mil .ccc. vint» (ACA, Cartes reials, Jaume II, caixa 34, núm. 6406). — La lletra del Papa de què parla el Primogènit és un breu explicant Joan XXII al rei Jaume II els motius de no poder concedir la dispensa perquè el primer canviés la color negra del mantell; breu datat a Avinyó en les nones d'abril de l'any IV del seu pontificat (5 d'abril de 1320). — El mateix Pontífex expedí una butlla, el 10 de maig següent, facultant l'Infant-Frare per a ésser soterrat al monestir de Santes Creus o en un altre lloc que escollís, malgrat el que en contrari disposaven els estatuts de l'orde de l'Hospital. I el mateix dia, per un breu, l'absolgué de la transgressió del vot que havia fet, que, si entrava en religió, prendria l'hàbit a Santes Creus.

Trobant-se el Rei a Poblet i l'Infant a Tarragona, el pare resolgué de trametre al fill En Bernat de Fonollar, que obtingué un bon resultat, com ell mateix conta en la següent interessant lletra:

«A la vostra altea, Senyor, fa assaber En B. dez Fonoyllar que fuy ab lo senyor frare Jacme, dimecres, hora de tèrcia, e dix-li les vostres saluts. E tantost demanà-me a què era vengut, e yo dix-li que vós, Senyor, me trametíets a ell, e volch tantost que li dixés la missatgeria.

E yo, Senyor, comensé com ell era vengut a vós a Casteylló, e largament tot de les inobediències que fetes vos havia; e com moltes vegades l'avíets vós pregat e consellat e manat que ell no renunciàs, mas que regnàs e prengués la muyller, encara prelats e richs-hòmens e ciutadans d'Aragó e de Cathalunya que·l n'avien request, e re d'açò fer no volch; e ell con havia promès d'entrar a Sanctas Creus e pendre l'àbit, e mudà que presés l'àbit del Espital; e com vós partís de Tarragona, que·us ques perdó e que·us clamà mercè que vós li lexàssets basar los peus, e vós que li perdonàs, e que ell feés bé ses feynes e persaveràs ben en l'orde.

E estant en assò tramès carta al rey Robert[44] per En Gibós, molt mala e greu e a gran difamació sua e a gran greuge vostre e scàndel gran del regne.

E dix-li encara de part vostra que per ell, ne per l'inffant don Alffonso, ne encara per fill negú que haguéssets vós, no sofferríets escàndel negú del regne, e així que·s guardàs bé d'aquí a avant què faria, e que si no hi volia pendre consell, que vos li pendríets.

Encara, Senyor, li dix ço de la carta de creença e la creença que En Barthomeu de Canals vos dix, e que a vós plahia l'enteniment que ell avia de cumplir lo vot e d'anar a Sanctas Creus, mas que no·l crehíets, perquè moltes vegades lo havíets trobat en falta, e que·us n'avia decebut e enganat, e que volíets que ell que·s partís de Terragona, on li fehien moltes temptacions, e que se·n anàs a Sanctas Creus, e allí que esperàs lo maestre de Muntesa e presés l'àbit, així com vos avia enviat a dir.

E dix que ell hi seria, a Sanctas Creus, con lo Maestre hi fos; e yo dix-li que no·l ne creuríets, per ço cor ja d'abans l'avíets trobat meyns de ço que·us dehia. E ell dix que·u juraria així: que hi seria con lo Maestre hi fos, e que pendria l'àbit; e yo dix-li que·u juràs en poder de frare Pere de Déu en nom del Abat.

E sobre ço apellam lo dit frare Pere de Déu, e En Guillem de Cayllén, per ço que yo e En Guillem de Callén hi fossem testimonis.

E puys, Senyor, ell dix que no hi calia carta ne jurar, perquè ell seria a Sanctas Creus diluns primer qui ve, e ab letra sua que·u trametria a dir a vós. E així, finalment, promès a mi en la sua fe que seria ço que ell dehia, e yo que·m aturàs ab ell per acompanyar-lo. E així, Senyor, fas-vos assaber que per aquesta rahó me són aturat.

Ultra la missatgeria que jo li dix per vós, li dix per mi ellex, així com a aquell que me·n tenia per tengut de dir-li tota re que mal li estagués, sí li dix bé fortet e règeu ço que mal havia fet e que no li estava bé, així que entre ço

44. El rei Robert de Nàpols, germà de la reina Blanca i oncle del Primogènit.

que yo li dix e ço que li dix Barthomeu,[45] segons que yo entís, ell qui per paor qui per amor farà ço que·us envia a dir.

Per què, Senyor, aja vostra letra de resposta, si·us plaurà, que la carta del prometiment e de la jura que volia fer per complir açò, si la farà a vós o si volrets que la faça a frare Pere de Déu, qui diu que·m ha procuració del Abat e del Monastir, que a ell se porà fer.

E vós, Senyor, scrivits a mi expressament que d'aquell diluns a avant no·l esperàs ne·l allargàs.

Ara aytambé ell escriu a vós e·us promet que ell serà el dit dia a Sanctas Creus, e com lo Maestre hi sia o altre en loch d'ell, que pendrà allí l'àbit. E si vós, Senyor, fets resposta a la sua letra, fets-la-li de guisa que no hi haja punt moll, e pus veja que vos hi enfortescats ab ço que assí li avem dit jo e Barthomeu, no gosarà àls fer.

Ès-me vijares, Senyor, que vós no dejats partir de Poblet tro passat diluns, per ço cor ell serà abans a Sanctas Creus.

E sia vostra mercè, Senyor, que vós m'escusets ab lo senyor l'infant don Alfonso de la mia aturada, e que damà, que serà diyous, que haja vostra resposta.

Dada a Terragona, dimecres, hora de vespres.

Aytambé, Senyor, escriu frare Jacme al maestre de Muntesa que ell que venga per dar-li l'àbit, o que hi trameta alcun en son loch que·u puga fer».[46]

Les dues lletres del Primogènit al Rei (una d'anunciada en la d'En Fonollar, que acabem de transcriure, i una segona del 20 de maig) serveixen per a datar la ja transcrita d'En Fonollar.

La primera, escrita des de Tarragona, diu així:

«Frare Jacme, del orde del Espital, humil fill vostre, salut e besament de mans e de peus ab reverència filial.

Senyor: sàpia la vostra altea que En Bernat des Fonoyllar fo açí, e dix-me de part vostra la creença que li avíets comanada e altres coses moltes que·m dix, axí mateix ab la creença que En Barthomeu de Canals de part mia dix a vós, Senyor.

On, Senyor, enteses totes les dites coses, volents ésser obedient a vós així com a pare, e volent complir e servar lo vot e·l prometiment que yo havia fet, pessa ha, d'entrar e·l monastir de Sanctas Creus, he acordat e ordonat per ço que pus honestament puga passar ma vida, d'anar a Sanctas Creus diluns primer qui ve, e per aquesta rahó he fet aturar lo dit En Bernat des Fonoyllar perquè·m acompany tro al dit monastir.

Per que·us plàcia, Senyor, que·l hayats per escusat e que escrivats al maestre de Muntesa que venga tantost com puga, per dar-me l'àbit del orde de Calatrava, o que hi trameta altre en loch seu que·u puga fer per ell, e que venga con ans puscha, per ço cor jo així he promès al dit En Bernat des Fonoyllar que diluns seré al dit Monastir.

Dada en Tarragona, dimecres, .VII. dies de maig».[47]

45. Bartomeu de Canals, missatge.
46. ACA, Cartes reials, Jaume II, caixa 83, núm. 69.
47. ACA, Cartes reials, Jaume II, caixa 17, núm. 3263

Consta, doncs, que el Primogènit, el 7 de maig de 1320, era encara frare de l'Hospital. Com anem també a provar documentalment que el dia 20 del mes canvià d'orde i vestí l'hàbit de Calatrava.

La segona lletra, del citat dia 20 de maig, ja és datada al monestir de Santes Creus. Aquesta vegada l'Infant havia complert la seva promesa.

«Al molt alt e molt poderós senyor en Jacme, per la gràcia de Déu rey d'Aragó, frare Jacme del orde de Calatrava, de la cavalleria de Sancta Maria de Muntesa, humil fill vostre, salut e besamén de mans e de peus ab reverència filial.

Senyor: fas-vos saber que ir, que fo diluns .XIX. dies de maig, lo maestre de Muntesa vench a mi a Sanctas Creus e yo, Senyor, volent cumplir lo vot o promissió e·l jurament que fet havia de reebre l'àbit del dit Orde e·l die següent que·l dit Maestre fos vengut, per ço vuy, que és dimarts, hora de tèrcia, reebí lo dit hàbit de Calatrava, lo qual lo Maestre desús dit me donà en lo capítol del monastir de Sanctas Creus.

E açò, Senyor, vos fas saber per tal que yo he en cor de estar et perseverar a servey de Déu en ço que comensat he, e a profit de la mia ànima, e per ço, Senyor, que d'aquí avant vós de mi no ajats suspita neguna.

Per què, Senyor, vos prech, com a car pare, que tota hora siats membrant de mi e podets fer comte que són en vostre poder a totes vostres volontats.

Dada en Santas Creus, dimarts desús dit».[48]

Després que Arnau de Soler, mestre de Muntesa, donà l'hàbit de Calatrava a l'Infant, tot prometent aquest de romandre a Santes Creus, apar que el Rei podia restar satisfet i sense temor que el seu fill continués la vida poc edificant que havia portat. Ja veurem com pocs anys després tornà a observar una conducta reprovable.

48. ACA, Cartes reials, sense any. — L'arribada de l'Infant al monestir, En Fonollar la comunicà al Rei amb la següent curiosa lletra: «A vós, molt alt senyor Rey, fas saber jo, En B. des Ffonoyllar, que vuy, que és diluns, lo senyor ffrare Jacme, ffill vostre, fo a hora de tèrcia al monastir de Santas Creus, e, per les coses que hom li ha dades a entendre, veig-lo fort pagat e alegre del monastir e de tot ço que hi és, així que tantost féu regonèxer les cambres e han-li liurada .I.ª cambra nova que hi ha, e està fort pagat. — Jo, Senyor, si a Déu plau, seré ab vós dimarts, que serà damà, e de peraula dir-vos-he son estament, e veig-lo de enteniment que s'aturarà tro a .X. persones, aquelles que mesquinament de necessitat aya mester. — Dada a Santas Creus, diluns, aprés de tèrcia.»

IX

Mentrestant, les corts estrangeres s'havien assabentat de la greu contrarietat del nostre Monarca, i li adreçaren lletres de condol. La primera fou del comte Carles de Valois (fill del rei Felip *l'Ardit* i oncle del regnant Felip V), datada «in domo nostra de Vivario», a les darreries de gener de 1320, i manifestant que, davant la renúncia del Primogènit, confiava que Déu concediria a l'infant Alfons totes les qualitats d'un bon sobirà.

La segona, del rei Dionís de Portugal, datada a Santarem, l'11 de febrer de 1358 de l'Era (1320 del modern estil), diu en la part interessant:

«Rei irmaano[49]: vimos vossa carta en que nos fezestes saber en como depois d'aquel recado que nos aviades enviado en razón do inffante don Jayme vosso filho, que trabalharades por quantas guisas poderades para tiral-o d'aquel entendimiento a que era metudo, e como quier que algunas vezes stevera en passo d'esse partir d'aquel entendimiento que avya tomado, pero que acabo non sse pode-hi al fazer nen no poderon tirar d'aquelo e que renunçou a os reynos e tomou o avito do Spital e entendemus aquelo que nos sobr'esto enviastes dizer.

E, Rei irmaano, sabe Deus que esto nos foi mui grave quando oimos, e que nos pesou en muy de coraçon, e pesa ahuna pol-o vosso, que somos certo que tomaredes ennojo e pesar como he razón de o en averdes a outra pol-o seu del que o errou muy mal; pero pois se ja hi ál non pode fazer en tanto filhamos conforto en aquelo que o vos tomades, que o inffante don Affonso, vosso filho primeiro depos el, segundo nos enviastes dizer e o nos avemos apreso que he home complido en corpo e en manhas e en todas bonas condiçones para tener o vosso logar depois dos vossos dias, querendo Deus, e por esso devedes tomar conforto, ca sabedes vós que nas cousas en que se ál non pode fazer o melhor he tirar en home o coraçon e tornar-se a o que hi pode aver melhor e tal sodes vós e tal he o vosso entendimento que assí o faredes.

Outrossí, Rei, vos rogamos que sejades membrado assí como vos ja enviamos dizer, da fazenda da infanta dona Leonor, nossa neta, que vos criastes e de que tenedes o carrego que vós sabedes, ca fica en qual guisa ora vós

49. L'anomenava germà més com a demostració d'afecte que no pas com a cunyat. El rei Dionís era casat amb santa Isabel, germana de Jaume II.

entendedes e catade vós os ... assa fazenda como vós devedes e como a vós caae de hi fazerdes.

Outrossí, do que nos envyastes dizer, que da enfermidade delongada que overades tempo ha que erades melhorado e en bono stado de saude, esto gradecemos muyto a Deus, e gradecemos a vós e tenemos-vos en amor porque nol-o fezestes saber, e rogamos-vos que sempre o assi façades, que da vossa saude e do vosso bono stado nos façades saber o mais o meudi que poderdes, ca he cousa en que tomaremos prazer e que vos muyto gradeceremos.

Outrossí, de nós e da Reina vossa irmana vos fazemos saber que somos con saude, loado Deus, e enviamos-vol-o dizer porque sabemos que vos prazerà».[50]

Aquesta lletra revela la temença que existia a la cort de Castella que Jaume II no es resistís a trametre la infanta Elionor, una vegada desbaratat el casament amb el seu primogènit, potser per qüestió de la tinença dels castells que s'havien assenyalat el 1308 a cada part contractant. Gonzalvo Garcia també aconsellava al Monarca català la prompta tramesa o devolució de la citada Infanta. Deia en una lletra sense data:

«Creyo que seya buen acuerdo que quanto antes se pueda facer que enviedes la Infanta a Castiella en buena ventura e del acompanyar el eleyto [un bisbe] a la Infanta verdat es que mi acordava aquella ora quando ent favlaste, mas algun mandamiento ha preso el feyto por estas vanidades que movidas son e grant rumor ent es en aquella tierra segunt se dice et no es maravella, pues en aquesta [a Aragó] es que muytos dessentendudos tienen que fazer-se podría que don fray Jayme dexase el ábito y cobrasse la Infanta, senyaladament los d'aquella tierra que lo usan».

Acabava manifestant que el més prudent era deixar passar l'estiu i pel setembre enviar Elionor a la cort de Castella.

De l'esmentada temença que Jaume II no volgués remetre la Infanta i procurés encara reunir-la amb el seu fill frare Jaume, en parlava també al nostre Rei En Berenguer de Castre en lletra escrita, des de Valladolid, el 31 de maig:

«Encara·us desengan, Senyor, per aquella fe que jo·us deg ne per la naturalea ne pel nodriment que jo he de la vostra casa, que un dels honrats hòmens de Castella ha dit denant mi e denant dos altres que si l'infant don Jayme demana sa muller ne torna en son estament, que sobre açò poden pendre tots los cosos e poria ésser dereygada Castella e Llaó, que si la aurà a muller e aurà el regne si més viu que vós; e tantes desonós ne tan grans con aquestes no volrà Déus que la casa de Castella les sofira, que fas-vos saber, Senyor, que planament diu tota Castella e hòmens e fembres que l'infant don Jayme és metzinat ... per què ells faran tot llur poder per saber veritat qui assò ha fet, que dien que·l vostre enteniment no era aytal ... e han ja trobades persones qui·ls dien que·ls mostraran tota la veritat clarament e que·y obligaran el cap».

50. ACA, Cartes reials, Jaume II, caixa 34, núm. 6359.

Sospitaven, potser, intrigues de l'infant Alfons? El fet cert és que la infanta Elionor tornà a Castella i que, anys després, morta Teresa d'Entença, muller del citat infant Alfons, ja rei de Catalunya-Aragó, aquest es casà en segones núpcies amb aquella castellana que el Primogènit havia desairat i rebutjat. Estava, doncs, en els secrets del destí que la filla de Ferran IV l'*Emplazado* fos reina de la Confederació.

X

L'infant Jaume continuava a Santes Creus, on estigué malalt a les darreries de juliol de 1320. Un cop guarit, volgué anar-se'n a Poblet; però alguns del seguici, que tenien instruccions del Rei de procurar de dissuadir-lo de tota sortida de Santes Creus, aconseguiren llur objecte. Una lletra del 6 d'agost, d'En Bartomeu de Canals a Jaume II, escrita des de Santes Creus, conta per menut, i diu:

«Depuys, Senyor, En Barceló e yo acordam-nos que traguéssem de cor tant com poguéssem a frare Jacme que no hic isqués, e açò acordam per ço que les gents, quant sabessen que ell fos exit d'açí, no·s cuydassen que per altre enteniment hic fos exit».[51]

De manera que ja era fama pública la vida deshonesta i desordenada de l'Infant.

Afegia encara En Canals:

«E creats, Senyor, que tostemps hi farem nostre poder de consellar-li que no isque d'açí ne per manera de deport ne per altre, tro que·n sapiam, Senyor, la vostra voluntat ... Emperò, Senyor, la mercè de Déu, ell és ben sa e en bon estament, e en veritat veig que com més va més se paga d'est loch e del estatge d'açí».

Però En Canals s'equivocà.

Al cap de poc temps frare Jaume tornà a les seves excentricitats i concupiscències. El pobre pare angoixat procurava de tapar-ho mentre l'escàndol no adquiria proporcions desmesurades. En el segon semestre de 1323, acabada la paciència, escriví des de Barcelona, i amb data del 25 de novembre, a l'infant Alfons, procurador general del regne i successor a la Corona, una lletra que hem de reproduir en la part important:

51. ACA, Cartes reials, Jaume II, caixa 21, núm. 4130.

«...Bene scitis qualiter honorabilis frater Iacobus, filius noster, pretendens se ad divina anelare servicia statum reliquit et mundum et habitum religionis primo ordinis Hospitalis et post ordinis Calatrave in domo Montesie de facto recepit et credebamus ac sperabamus nos quod recta intencione ductus et ut liberius tamularetur altisimo in bonis persisteret et abundaret operibus pro celestibus adquirendis, et ut tam notabilis persona qualis est perseveraret in huiusmodi laudabilibus actibus ut se redderet acceptabilem domino et de sua honesta conversacione et vita aliis preberet exemplum. Ipse autem postmodum sicut a pluribus fidedignis et sepe audivimus quod scit Deus cum cordis conpuncione refferimus partem obtiman quam elegerat conmutans in reprobam turpiter et inhoneste vivens ad viles actus et immundicias taliter declinavit, quod profecto cedit in divine Maiestatis ofensam ac sue religionis infamiam et contemptum et non in modicum dedecus nostri et eius et suorum fratrum et aliorum etiam omnium qui nobis et domui nostre debito naturalitate vel dileccione iunguntur.

Et quanquam nos pluries verbo nunciis et litteris credentes eum a devio revocare paternis suasionibus et monicionibus eundem duxerimus inducendum ut in via bona quam elegit, domino deserviret et religionem servaret hec aure surda obaudiens et monita paterna salubria renuens facere non curavit quinimo non erubescens mala superaddere malis ad similia atque peiora continue prorrumpere non veretur.

Cum autem nos non deceat dictum filium nostrum dimittere taliter oberrantem sed potius paterna sollicitudo requirat quod ipsum modis congruis ad semitam rectitudinis reducamus ut erga eum paternum debitum exsolvamus et ne si negligeremus indignacionem, Altissimi incurreremus velimusque propterea eum nobiscum habere presentem vobis dicimus et mandamus expresse quatenus visis presentibus qualibet postposita tarditate dicti fratris Iacobi presenciam appetatis et exponatis ac dicatis ei nos ordinasse et velle quod ipse incontinente ad nos veniat cum quibusdam probis viris et familia qui venient associando eum usque ad presenciam nostram quodque paret se et faciat quod mandamus».[52]

El Rei acabava disposant que si frare Jaume, que sojornava a València portant una vida de llibertinatge, es resistia a venir a Barcelona, fos portat per la força i a tota costa.

El mateix dia 7 de les calendes de desembre el Rei escriví als seus altres fills (l'infant Pere, que en aquells moments residia igualment a València, i l'infant Joan, arquebisbe de Toledo) sobre la conducta del Primogènit.

Deia a l'infant Pere que volia que vingués acompanyant frare Jaume no sols En Guillem de Santa Coloma, sinó també el mestre de Montesa, frare Arnau de Soler, i li encarrega això que segueix:

«Ita videlicet quod vos statim removeatis a dicto fratre Iacobo omnem familiam suam quamcumque habet excepto monacho et nullus alius de suis

52. ACA, reg. 339, fol. 346.

remaneat cum eo et vos tradatis sibi dictum Guillelmi de Sancta Columba e tres vel quatuor ex filiis militum domus vestre qui concomitentur eundem et serviant ei ... taliter ordinetis eos super hoc cautos et previsos reddendo quod tam sollicitam curam gerant atque custodiam de dicto fratre Iacobo quod continue de die et nocte ipsi ordinati pro vices a presencia dicti fratris Iacobo non recedant immo eum continue videant donec ad nos pervenerit ad hoc ne aliam viam ubi eciam vellet tenere possit».[53]

El Rei i pare, escarmentat de les velleitats i calaverades del seu fill, prenia, doncs, tota mena de precaucions perquè arribés aviat des de València a presència seva, a fi de poder, per reflexions i amenaces, reduir-lo novament a bona observança i a residència retirada.

Creiem convenient de transcriure íntegrament la lletra que el pare adreçà al fill manant-li que es desprengués de la dona amb qui sostenia relacions escandaloses i se'n vingués a Barcelona:

«Iacobus, Dei gracia rex ..., honorabili et religioso fratri Iacobo, filio nostro, salutem et paternis iussionibus, obedire affectantes propter paternum nostrum debitum quia inde tenemur Deo et mundo ut vos a reproba via quam tenuistis et tenetis inhoneste vivendo in offensam Altissimi et infamiam ac contemptum vestri ordinis ac nostri et fratrum vestrorum et aliorum amicorum dedecus manifestum non auditis monicionibus nostris quas pluries verbo per nuncios et litteras vobis fecimus revocare possimus et in semitam rectitudinis ordinare ad nostram presenciam vos providimus evocandum. Quo circa volumus ac vobis expresse sub obtentu gracie nostre dicimus et mandamus quatenus visis presentibus qualibet excusacione et dificultate reiectis ad nos personaliter venitatis. Inclitus autem infans Petrus, carissimus filius noster, Ripacurcie comes, frater vester ac gerens vices in regnis et terris nostris inclitis infantis Alfonsi, carissimi primogeniti et generalis procuratoris nostri, cui de hoc scribimus providebit vobis de personis sufficientibus et ydoneis que vos concomitabuntur et sociabunt usque ad nos. Et hoc nullatenus inmutetis, volumus enim ut dictum adventum vestrum ad nos neque excusetis neque etiam differatis aliqua racione quia ubi venire nolletis non esset in vobis talem ordinacionem fecimus super eo.»

«Speramus autem in domino quod cum nobiscum fueritis perversis viis omhino relictis ad bonum reformabimini et salubrem viam et vitam quas tenere et sequi debetis taliter insequenimi et tenebitis quod cedet ad Dei laudem et ad prosperitatem atque salutem vestre mentis et corporis et consolacionem nostram et aliorum amicorum vestrorum. Nec putetis fili quod ad nos venire vos facimus pro dampno vel gravamine vestris, quia certe non facimus sed pro bono vestro et ut teneatis vitam et viam quas debetis ad profectum vestrum tam corporis quam anime, ut est dictum, et ad consolacionem nostram et fratrum vestrorum et aliorum amicorum.

Datum ut supra [Barchinone. .VII. calendas decembris anno Domini M.CCC.XX. tercio].»[54]

53. ACA, reg. 339, fol. 346.
54. ACA, reg. 339, fol. 346v.

El porter de la cort Marc Castanyer sortí l'endemà, amb totes aquestes lletres, vers València, amb l'especial encàrrec de dir a l'infant Pere que la lletra a ell dirigida la llegís al bisbe de València, al mestre de Muntesa, a Gonçalvo Garcia, a Vidal de Vilanova i a P. Marc.

No tenim cap prova documental, però sabem que frare Jaume sortí ben acompanyat de València i arribà a Barcelona, on es presentà al Monarca. Podem suposar en quin to devia tenir lloc l'entrevista entre l'angoixat pare i el forassenyat fill. Tampoc no consta el resultat; però el fet cert és que, després de 1323 fins a la mort de frare Jaume, el 1334, no hi ha proves de nous escàndols. Potser el pare el féu entrar un xic en raó.[55]

55. El 9 de desembre de 1323 el Rei escriví novament a l'infant Alfons dient-li que el seu germà frare Jaume «in civitate Valencie existente vitam inhonestam ducere immiscendo se cum quadam pessima muliere et in eadem viles actus comittendo misimus de civitate Barchinone ubi eo tunc eramus et eciam nunc sumus, ad inclitum infantem Petrum, filium nostrum carissimum, fratrem vestrum, qui in dicta civitate Valencie ac partibus regni eiusdem presencialiter existebat quod dictum fratrem Iacobum induceret ad veniendum apud nos ut pro inde cessaret a turpibus sive vilibus actibus».

XI

No tornem a tenir notícies del citat personatge fins el 1328, mort ja el pare i regnant el seu germà Alfons. Llavors sembla romandre quiet i observant bona conducta i mantenint afectuoses relacions amb el nou monarca. Residia de nou al monestir de Santes Creus.

A les darreries de febrer del citat any escriví al Rei recomanant-li el jurisperit Jaume Ballester perquè el nomenés jutge de la cort reial:

«Cum dilectus noster Iacobus Ballistarii, iurisperitus de domo nostra, intendat ad vestram regiam magestatem accedere per quibusdam suis negociis vobiscum expediensis veniensque ad nos apud monasterium Sanctarum Crucum ... Nos siquidem attentis serviciis dicto genitori vestro et nostro ... humiliter suplicamus quatenus...».[56]

El 5 de març del mateix any 1328, una altra recomanació a favor del seu servent Gomes d'Aliaga,[57] datada a Barcelona.

El 17 de març, també des de Barcelona, escriví al rei Alfons a favor del priorat de Sant Miquel del Fai en la qüestió que per incompliment de serveis i prestacions mantenia amb el pagès del mas Soler de Santa Perpètua, demanant que els oficials reials deixessin d'immiscir-se en aquell afer, i també es dirigeix al germà en termes de tota correcció i d'afecte.[58]

El 13 d'abril, sempre del 1328, torna a residir al monestir de Santes Creus, i en la mateixa data demana al Rei que, en atenció al mal estat

56. ACA, Cartes reials, Alfons III, caixa 21, núm. 3182.

57. «Al molt alt e molt poderós senyor, lo senyor N'Amfòs, per la gràcia de Déu rey ... de nós, frare Jacme, del molt alt e molt poderós senyor en Jacme, de bona memòria, rey d'Aragó, fiyl, del orde de la cavaleria de madona Santa Maria de Muntesa, salutz ab deguda reverència e honor. — Ja creem a la vostra magnificència remembrar l'altre dia con érets en Barchinona que reebés de casa vostra e de vostra mercè, a prechs nostres, lo feel nostre en Gomis d'Aliaga, de la nostra cambra ...» (ACA, Cartes reials, Alfons III, caixa 1, núm. 131).

58. «Per ço instantment la vostra senyoria e fraternitat a nós molt cara, afectuosament pregam que, per honor de Jesuchrist, com lo dit monastir sia loch bo e religiós, e per amor de nós, vullats manar ... ab carta vostra al dit procurador vostre que no·s entrometa de les dites coses d'aquí avant. E assò, Senyor, vos demanam en do e gràcia special» (ACA, Cartes reials, Alfons III, caixa 1, núm. 142).

econòmic del dit convent, agreujat ara per demandes i exaccions de l'abat de la Gran Selva, de França, vulgui dirigir-se al Papa perquè faci desistir aquest Abat de les seves inoportunes exigències. I li recorda que Santes Creus és el lloc de la sepultura paterna, que el seu Abat és el capellà major de la capella reial, i que ell hi resideix: «locum hunc ubi propter obtimam religionis et vite regularis observanciam personaliter residemus».

També des de Santes Creus escriu novament al Rei, amb data del 28 de maig, manifestant haver-se-li presentat En Berenguer Codolar, que durant vint anys havia estat cuiner del seu comú pare el rei Jaume II, demanant recomanació perquè de la tresoreria reial li fos concedida alguna quantitat per via de socors o donatiu, atesa la seva difícil situació.

Tot porta a creure que frare Jaume, després de l'entrevista celebrada amb el seu pare el 1323, canvià de conducta i no donà ja nous escàndols. Mort el rei Jaume, continuà afectuós i respectuós envers el nou Monarca. Si féu encara alguna excentricitat o incorrecció, no ha deixat rastre en els arxius.

Frare Jaume morí a les darreries de juny o a la primeria de juliol de 1334. Ho prova la següent lletra de l'infant Pere, que anys després fou el rei Pere *el Cerimoniós*, demanant al seu pare les rendes de què gaudia l'oncle difunt:

«Padre et senyor muy alto et muy poderoso: bien creemos que ya havedes sabido de como don ffray Jayme, vuestro hermano et nuestro tío, es finado, de la qual cosa haviemos grand desplazer.

Ond, Senyor, como lo que a nós es assignado et recebimos no baste a la provisión nuestra et de nuestra casa segund que muytas vegadas vos havemos feyto saber, por esto vos clamamos mercé humilment, Senyor, que nos querades atorgar las rendas que tenia el dicto don ffray Jayme, a provisión de la dicta nuestra casa. Et en aquesto nos faredes mercé.

Nuestro Senyor Dios por la su grant misericordia vos conserve al su sancto servicio por muytos anyos et buenos, con victoria de vuestros enemigos.

Dada en Cervera, .xx. dias andados del mes de julio en el anyo de nuestro Senyor de mil .ccc. trenta et quatro».[59]

Des de Terol, el dia 27 del mateix juliol, el Rei son pare li respongué que

«... super assignandis provisioni domus vestre redditibus et aliis inribus que honorabilis et religiosus frater Iacobus ordinis milicie de Muntesa, frater noster et patruus vester carissimus, dum viveret obtinebat»,

que no podia atorgar-li-ho perquè

«ante receptionem litere vestre, notificato nobis obitu dicti fratris Iacobi considerantes quod pro nostro vestitu iuxta regalem decenciam non habebamus

59. ACA, Cartes reials, Alfons III, caixa 18, núm. 2717.

certum quid assignatum eo quia quantitatem viginti mille solidos barchinonenses quam anno quolibet super redditibus comitatus Urgelli et vicecomitatus Agerensis recipiebamus racione predictam provisioni domus vestre et incliti infantis Iacobi nati nostri carisimi comitis Urgellensis, fratis vestri, duximus relinquendam, volentes in hac parte persone nostre necessariis providere, redditus et iura pretacta provisioni vestitus nostri in premissorum compensacionem duximus assignanda, quam assignacionem ne posset ex aliqua importunitate mutari proprio firmavimus iuramento».[60]

Poc temps tingué el rei Alfons III per a anar ben vestit, perquè morí dos anys després que el seu germà Jaume.

60. ACA, Cartes reials, Alfons III, caixa 18, núm. 2718.

XII

Tots els documents que hem aportat sobre el primogènit de Jaume II ens el presenten com una figura històrica rara i ben poc simpàtica, i no pas precisament per la seva resistència al matrimoni i pel seu desdeny per regnar i continuar la insigne dinastia del comte Guifré *el Pilós*: de prínceps que renunciaren a la successió a la corona i al segle n'hi hagué d'altres exemples, com és ara l'infant de Mallorca.[61]

La personalitat antipàtica surt d'aquelles estrambòtiques alternatives de misticisme i de llibertinatge, de piadós recolliment i d'escandalosa conducta, no sabent ell mateix quina seria la definitiva situació de la seva vida, mortificant, gairebé martiritzant, el pobre pare i rei.

Amb tot, sembla que Jaume II coneixia, ja molt abans que el Primogènit li ho manifestés, el seu desig d'entrar en un orde religiós; que no es tractava únicament d'un jove velleïtós, d'un home extraordinàriament versàtil, sinó d'un veritable malalt, que li feia compassió i llàstima.

No dubtem que es tracta d'un cas de patologia mental i no pas d'una víctima de la raó d'Estat. Tampoc no l'hem de prendre per un temperament profundament sentimental i simplista, refractari a tots els convencionalismes i als artificis socials. Zurita no l'entenia prou quan escriví que «en este príncipe apenas se puede acabar de atinar si fué la ocasión menosprecio del mundo y celo del servicio de Dios o por otra causa de despecho y indignidad».

Després de manifestar, en una interessant lletra del 1319, al seu pare que fins llavors no havia conegut cap fembra, fent pensar si era un misogin com aquell Melanion que s'amagà a les boscúries de la Diacria per no veure la cara de les dones, tot d'un plegat s'afecciona als plaers sensuals i es torna *domnejaire*. A força de precs accepta el casament amb la Infanta castellana, i al moment de la boda es nega resoltament a fer la vida

61. L'infant Jaume, primogènit del rei Jaume II de Mallorca i d'Esclarmonda de Foix, després del 1301 prengué l'hàbit franciscà, com ho havia fet el seu amic Lluís d'Anjou, fill del rei de Nàpols. Anys després es cansà de la vida mística i contragué matrimoni, però la corona anà al seu germà Sanç.

conjugal com el més vulgar misògam; i és solament per defugir el matrimoni i la successió a la corona que entra en orde religiós. Al cap de poc temps d'haver pres l'hàbit de frare de l'Hospital de Sant Joan li agafa la dèria de canviar d'orde, i professa com a cavaller de Montesa. Es recull al monestir de Santes Creus, i tres anys més tard abandona la vida conventual i es lliura novament a la vida dissoluta.

Tot això ens prova que el primogènit de Jaume II no era pas, com ja hem dit, una víctima de la raó d'Estat, un jove que no estimava la Infanta castellana i que en preferia alguna altra — i a causa d'això rompia amb totes les conveniències de la seva alta jerarquia —, sinó un greu neurastènic, un malalt en estat neuropàtic general, un forassenyat.

ACABAT D'IMPRIMIR A LA IMPREMTA-ESCOLA DE LA CASA DE CARITAT DE BARCELONA, EL DIA 30 DE DESEMBRE DE 1957, TRENTA-VUITÈ ANIVERSARI DE LA MORT DE JOAQUIM MIRET I SANS

INSTITVT D'ESTVDIS CATALANS
BARCELONA